

Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet
Juridiska Institutionen
Jur. kand programmet, 180 p
Uppsats för tillämpade studier, 20 p
VT 2003

GRÄNSDRAGNINGEN MELLAN RÅN OCH GROVT RÅN

Handledare: Gösta Westerlund
Författare: Lotta Nielsen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	5
1.1	RÅNBROTTEEN – EN ÖKANDE BROTTSTYP.....	5
1.2	PROBLEMDISKUSSION.....	6
1.3	PROBLEMFÖRMULERING.....	7
1.4	SYFTE.....	8
1.5	AVGRÄNSNINGAR.....	8
1.6	METOD OCH MATERIAL.....	9
1.7	DISPOSITION.....	9
2	BAKGRUND	11
2.1	ALLMÄNT OM RÅN.....	11
2.1.1	Rånkategorier och statistiska uppgifter.....	12
2.1.1.1	<i>Personrån (inklusive övriga rån)</i>	12
2.1.1.2	<i>Butiksrån</i>	13
2.1.1.3	<i>Taxirån</i>	14
2.1.1.4	<i>Rån mot handikappade</i>	15
2.1.1.5	<i>Bank- och postrån</i>	15
2.1.1.6	<i>Värdetransportrån</i>	16
2.1.2	Misstänkta, lagförda och upplärning.....	17
2.1.3	Brottsoffer och konsekvenser.....	18
3	LAGSTIFTNING	19
3.1	RÅN - BRB 8:5.....	19
3.1.1	Råntvång.....	20
3.1.1.1	<i>Våld å person</i>	21
3.1.1.2	<i>Hot om våld som innebär trängande fara</i>	22
3.1.1.3	<i>Hot om våld som för den hotade framstår som trängande fara</i>	22
3.1.1.4	<i>Vanmakt</i>	24
3.1.2	Typfall av rån.....	25
3.1.2.1	<i>Stöldfallet</i>	25
3.1.2.2	<i>Motvärnsfallet</i>	25
3.1.2.3	<i>Utpressningsfallet</i>	26
3.1.3	Gärningar av mindre allvarlig art.....	27
3.2	GROVT RÅN – BRB 8:6.....	27
3.2.1	Helhetsbedömning.....	29
3.2.1.1	<i>Livsfarligt våld</i>	31
3.2.1.2	<i>Tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom</i>	31
3.2.1.3	<i>Synnerlig råhet</i>	32
3.2.1.4	<i>Hänsynslöst utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning</i>	33
3.2.1.5	<i>Hot om våld</i>	34
3.3	FÖRSLAG TILL LAGÄNDRING AVSEENDE GROVT RÅN.....	35

4.1	TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	39
4.2	NJA 1972 s 323 - BANKRÅN MED SKARPLADDADE VAPEN	40
4.2.1	Tingsrätten	40
4.2.2	Hovrätten.....	41
4.2.2.1	<i>Skiljaktig mening</i>	41
4.2.3	Högsta domstolen.....	41
4.2.4	Egna synpunkter.....	42
4.3	RH 1989:28 I - RÅN MOT ÅLDRING, INGET VAPEN	43
4.3.1	Tingsrätten	43
4.3.2	Hovrätten.....	43
4.3.2.1	<i>Skiljaktig mening</i>	44
4.3.3	Egna synpunkter.....	44
4.4	RH 1993:23 - VÄRDETRANSPORTRÅN MED OLADDADE VAPEN	44
4.4.1	Tingsrätten	45
4.4.2	Hovrätten.....	45
4.4.3	Egna synpunkter.....	45
4.5	RH 1994:139 – POSTRÅN MED OLADDADE VAPEN	46
4.5.1	Tingsrätten	46
4.5.2	Hovrätten.....	47
4.5.3	Egna synpunkter.....	47
4.6	MÅL NR B 158-00, B 180-00 - KISARÅNET.....	48
4.6.1	Tingsrätten och hovrätten.....	48
4.6.2	Egna synpunkter.....	49
4.7	NJA 2002 s 270 - TAXIRÅN MED LADDAT VAPEN.....	49
4.7.1	Tingsrätten	50
4.7.2	Hovrätten.....	50
4.7.3	Högsta domstolen.....	50
4.7.4	Egna synpunkter.....	50
4.8	NJA 1992 s 357 - BLIND MAN, BÅDE VAPEN OCH INTE VAPEN	51
4.8.1	Tingsrätten och hovrätten.....	51
4.8.1.1	<i>Skiljaktig mening i tingsrätten</i>	52
4.8.1.2	<i>Skiljaktig mening i hovrätten</i>	52
4.8.2	Högsta domstolen.....	52
4.8.3	Egna synpunkter.....	52
4.9	NJA 1988 s 321 - BUTIKSRÅN MED SÖNDRSLAGEN FLASKA	53
4.9.1	Tingsrätten	53
4.9.2	Hovrätten.....	53
4.9.2.1	<i>Skiljaktig mening</i>	54
4.9.3	Högsta domstolen.....	54
4.9.4	Egna synpunkter.....	54
4.10	NJA 1989 s 829 - POSTRÅN MED EJ SKARPLADDADE VAPEN	55
4.10.1	Tingsrätten	55
4.10.2	Hovrätten.....	56
4.10.3	Högsta domstolen.....	56
4.10.4	Egna synpunkter.....	56
4.11	NJA 1994 s 732 - BANKRÅN MED GISSLAN, OLADDADE VAPEN.....	57
4.11.1	Tingsrätten	57
4.11.2	Hovrätten.....	58
4.11.2.1	<i>Skiljaktig mening</i>	58
4.11.3	Högsta domstolen.....	58
4.11.4	Egna synpunkter.....	59

4.12	NJA 1999 s 25 - PERSONRÅN MOT YNGLING I HEMMET	60
4.12.1	Tingsrätten	60
4.12.2	Hovrätten.....	61
4.12.3	Högsta domstolen.....	61
4.12.4	Egna synpunkter.....	62
4.13	ÖVRIGA RÄTTSFALL AV VIKT	63
4.13.1	Bankrån	63
	4.13.1.1 Egna synpunkter.....	64
4.13.2	Rån mot äldre och handikappade	65
	4.13.2.1 Egna synpunkter.....	66

5 ANALYS OCH SLUTSATSER **67**

5.1	FASTSTÄLLANDE AV GÄLLANDE RÄTT FÖR RÅN OCH GROVT RÅN.....	67
5.1.1	Lagstiftning	67
5.1.2	Rättstillämpning	69
5.2	DOMSTOLARNAS HELHETSBEDÖMNING	71
5.3	SPEGLAR GÄLLANDE RÄTT SAMHÄLLS- OCH VÅLDSUTVECKLINGEN OCH ÄR DEN EFFEKTIV?	74

6 SAMMANFATTNING **78**

KÄLLFÖRTECKNING **80**

FIGURFÖRTECKNING

FIGUR 3.1	RÅN - BRB 8:5	19
FIGUR 3.2	GROVT RÅN - BRB 8:6	28

BILAGOR

BILAGA A	TABELL I.....	83
	TABELL II.....	83

1 INLEDNING

I det här kapitlet beskrivs uppsatsens problem och syfte. Inledningsvis ges en kort bakgrundsbeskrivning följt av en problemdiskussion, problemformulering och syfte. Kapitlet avslutas med avgränsningar, metod och material samt disposition av uppsatsen.

1.1 Rånbroten – en ökande brottstyp

Efter mord och grova våldtäkter är rån den brottstyp som får störst uppmärksamhet i medierna. Det är därmed en brottstyp som i hög grad styr människors uppfattning om brottnivån i samhället¹. Det går nästan inte en dag utan att det går att läsa i dagstidningar att ytterligare brutala rån har ägt rum: väpnade rån mot värdetransporter, rånturnéer mot banker, grymma rån mot äldre och handikappade personer eller de allt vanligare ungdomsrånen. Värdetransportrån, butiksrån, bank- och postrån och personrån har blivit vardagsmat i dagens samhälle, liksom att rånarna är beväpnade. Det är dock inte klart hur stor andel av vapnen som är äkta och skarpladdade och i vilken utsträckning rånarna är beredda att använda vapnen. Risken för att den som rånas ska bli fysiskt skadad är således olika beroende på hur vapnet använts, men gemensamt för nästan alla rån, torde vara att de rånade blir lika rädda och skrämda av situationen oavsett om vapnet varit äkta eller inte. Att få en pistol riktad mot sitt huvud och samtidigt höra ett muntligt hot om att döda, måste vara en fruktansvärd upplevelse och i många fall är de psykiska skadorna mycket större än de fysiska.

Rån och grovt rån är de mest allvarliga av tillgreppsbrotten eftersom de, till skillnad från exempelvis stöld i BrB 8:1, alltid genomförs med råntvång, det vill säga våld å person eller hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara. Rån är ett allvarligt problem eftersom de berör den penninghantering som människor är beroende av. Kostnaderna i form av rånbyten, förebyggande åtgärder och rehabilitering är höga, men framför allt är rånen allvarliga eftersom de innehåller våld eller hot mot liv. Såväl detaljhandeln som bank- och postkontor har drabbats av allt fler rån under de senaste åren. År 1990 anmäldes 5967 rån² och år 2002 anmäldes 8970 rån³, således en ökning på 33 %.

¹ www.bra.se, besökt den 27 april 2003

² BRÅ-PM 1992:3, s 16

³ Material från BRÅ, erhållet den 5 maj 2003

Ökningen kan ha skett av olika anledningar, men hänger sannolikt samman med den generella våldsökning vi kan se i dagens samhälle. Samhällsklimatet blir allt hårdare, gemene man får det sämre ekonomiskt, det illegala vapeninnehavet ökar och rent generellt har våldet blivit grövre.⁴ Under 1990-talet har antalet bankrån minskat kraftigt medan däremot värdetransportränen ökat, sannolikt på grund av så kallade överflyttningseffekter.⁵ Under år 2002 har även antalet butiksrån och personrån ökat, medan antalet postrån har minskat.⁶ Vad gäller skjutvapen används sådana i cirka 60-70 % av bank- och postrånen, 30-40 % vid butiksrånen och endast i omkring 5 % av personrånen.⁷

1.2 Problemdiskussion

När ett rån brott äger rum är det flera omständigheter som spelar in i bedömningen huruvida rånet skall anses vara ett rån av normalgraden i enlighet med BrB 8:5 eller ett grovt rån i enlighet med BrB 8:6. Oavsett om det bedöms vara det ena eller det andra, är det klart att råntvång måste ha varit förenat med tillägnelseuppsåt. När domstolen sedan skall bedöma svårhetsgrad, räknas i lagtexten, BrB 8:6 st 2, upp ett antal omständigheter som särskilt skall beaktas i bedömningen. Enligt förarbetena skall domstolarna emellertid göra en helhetsbedömning i varje enskilt fall och uppräkningsen är vare sig uttömmande eller bindande.⁸ Domstolarna har alltså ett utomordentligt stort utrymme att väga in andra, i sammanhanget, relevanta faktorer och på så sätt reagera med kraft mot den grova rån brottsligheten och verka rättsskapande, utan att för den sakens skull blanda in lagstiftaren. Detta verkar dock inte ske särskilt ofta, snarare tvärtom, då det blivit mer uppenbart att både åklagare och domstolar blivit mer overseende med rånen i takt med att de blivit allt vanligare, vilket är en mycket olycklig utveckling. Tanken måste väl ändå vara att rättstillämpningen skall spegla samhälls- och våldsutvecklingen. I och med att antalet rån brott ökar och brottsligheten generellt blir allt grövre, är det inte ett orimligt krav att domstolarna skall verka i bekämpande syfte.

En omständighet som helt klart fått en framträdande betydelse i domstolarna vid gränsdragningen mellan rån och grovt rån är gärningsmannens användande av vapen vid

⁴ SOU 1996:50, s 9

⁵ www.bra.se, besökt den 27 april 2003.

⁶ Material från BRÅ, erhållet den 5 maj 2003

⁷ Andersson, T. *Rån*, s 136

⁸ Dahlström m fl. *Brott och påföljder*, s 168 samt NJA II 1962, s 207 och exempelvis NJA 1989 s 321.

råntillfället. I en stor del av rånfallen medför gärningsmännen någon form av vapen och vanligast är skjutvapen; skarpladdade, oladdade, äkta eller oäkta. Domstolarna måste ofta lita till gärningsmannens egna uppgifter vid bedömningen av vapenhotet, eftersom åklagaren vid rättegång i regel måste kunna styrka att vapnet varit äkta och skarpladdat för att rånaren skall bli fälld för grovt rån. Detta är dock inte alldeles enkelt och därför har rånarens uppgifter således direkt betydelse för bedömningen av rånets grovhet, vilket kan te sig märkligt. Genom att mer eller mindre slaviskt följa den återhållsamhet som präglat praxis sedan prejudikatet NJA 1972 s 323 publicerades, ges rånaren en indirekt möjlighet att slippa undan grovt rån genom att endast medföra exempelvis en kniv, yxa, vapenattrapp eller oladdat vapen.

Domstolarnas utbredda fokusering på huruvida vapnet varit skarpladdat eller inte sker på bekostnad av övriga omständigheter och i synnerhet på bekostnad av den rånades skrämmande upplevelser, oavsett om vapnet varit laddat eller inte. 1975 ägde en lagändring rum avseende råntvånget så att även hot som för den hotade *framstår* som trängande fara inkluderades. Detta verkar dock inte ha fått genomslag i domstolarna mer än att det nämns att exempelvis den rånade upplevt hotsituationen som livsfarlig. De omständigheter som, förutom användande av vapen, domstolarna gärna sätter fokus på är synnerlig råhet och hänsynslöst utnyttjande av den rånades utsatta ställning.

I domskälen i NJA 1994 s 732 uttalade HD visserligen att rån är en allvarlig brottstyp, men att det inte bör vara domstolarnas, utan lagstiftarens ansvar att ändra lagen så att fler rån bedöms som grova och dömdes därför återigen endast för rån. HD:s uttalande kan dock ses som en markering och ett antal motioner har lagts fram avseende att väpnade rån bör betraktas som grova men ingen av dessa har fått bifall. Situationen har fastnat i ett slags moment 22, där inga av de rättsskapande krafterna i samhället vill ta tag i problemet. Vinnarna i detta dilemma är rånarna som fortfarande styr ”marknaden”, förlorarna är samhället och de som drabbas eller riskerar att drabbas av rån och inte får tillräcklig upprättelse.

1.3 Problemformulering

Med utgångspunkt i ovanstående problemdiskussion har jag valt att ställa upp tre frågeställningar att söka besvara i uppsatsen:

- Hur lyder gällande rätt avseende rån och grovt rån?
- Hur genomförs i praktiken den helhetsbedömning, som domstolarna enligt förarbetena skall göra för att gränsdragningen mellan rån och grovt rån skall ske på ett korrekt sätt? Vilken relevans vid bedömningen har den rånades upplevelser och hur bedöms gärningsmannens användande av vapen, såväl skarpladdade som oladdade samt vapenattrapper?
- Speglar gällande rätt samhälls- och våldsutvecklingen i allmänhet och är den effektiv?

Den första frågeställningen besvaras i kapitel tre, medan den andra frågeställningen i huvudsak besvaras i kapitel fyra. Den sista frågeställningen berörs i såväl kapitel tre som kapitel fyra. Mina personliga kommentarer till den andra frågeställningen presenteras i anslutning till varje enskilt rättsfall i kapitel fyra. Sammanfattade svar på och funderingar kring frågeställningarna presenteras i kapitel fem.

1.4 Syfte

Att fastställa gällande rätt, såväl lagstiftning som rättstillämpning, avseende rån i BrB 8:5 och grovt rån i BrB 8:6 samt att undersöka och försöka bringa klarhet i hur domstolarna genomför den, i förarbetena angivna, helhetsbedömning av ett rån brott, för att gränsdragningen mellan rån och grovt rån blir korrekt. Att resonera kring huruvida lagstiftning och rättspraxis speglar samhälls- och våldsutvecklingen samt att diskutera eventuella förbättringar eller förändringar.

1.5 Avgränsningar

Uppsatsens omfattning är avvägd med hänsyn till att den omfattar 20 veckors heltidsarbete för en person.

Jag har valt att inte redogöra för grundläggande rättslära, såsom rättsprinciper eller uppsåtslära, ty detta förväntas vara bekant för läsaren av denna uppsats. Jag kommer inte behandla några av de övriga tillgreppsbroten i BrB kap 8 i vidare mån och inte heller straffmätning, påföljder eller olika typer av vapen och vapenlagstiftningen. Detta eftersom

uppsatsens syfte i sig inte är att behandla dessa områden. Det skulle dock vara intressant att behandla dessa i en annan uppsats.

Vidare är de rättsfallen jag presenterar, valda efter relevans med utgångspunkt i uppsatsens syfte och frågeställningar. Rättsfallsstudien skall inte ses som en djupgående analys av enskilda domares åsikter, utan mer som en kartläggning av hur rättstillämpningen sker i när det gäller rån och grovt rån samt att söka uttröna eventuella mönster i praxis.

1.6 Metod och material

Detta är ett straffrättsligt inriktat arbete och sedvanlig, praktisk juridisk metod har använts för att fastställa gällande rätt och resonera kring eventuella problem med rättstillämpningen avseende rån och grovt rån. Jag har således studerat lagtext, förarbeten, domstolspraxis och doktrin. Störst vikt har lagts vid domstolspraxis och ren lagtext, dels med tanke på hur uppsatsens frågeställningar och syfte är formulerade och dels på grund att det finns sparsamt med relevant och detaljerad litteratur – såväl böcker som tidskrifter – om just gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Jag framför också givetvis mina egna och andras synpunkter, i synnerhet vad gäller hur rättstillämpningen går till i de olika domstolsinstanserna.

Utöver detta har jag genomfört intervjuer med en åklagare, en hovrättsassessor och två rån-drabbade för att, *för min egen del*, få ett mer pragmatiskt perspektiv på mina frågeställningar och syfte. Mitt mål med intervjuerna har varit att föra en diskussion med intervjupersonerna om just hur gränsdragningen mellan rån och grovt rån görs/bör göras, vilka omständigheter som sätts/bör sättas i fokus och om de anser att nuvarande rättstillämpning är tillräckligt effektiv och allmänpreventiv. Jag är väl medveten om att tre intervjuer inte är tillräckligt för att kunna anse informationen som tillförlitlig eller representativ för hela rättsväsendet och därför har jag valt att inte redovisa resultaten i uppsatsen. Intervjuerna har dock varit mycket givande för mitt analysarbete.

1.7 Disposition

Dispositionen i uppsatsen är enkel att följa och är tänkt att, så långt som möjligt, följa de tre frågeställningar jag ställt upp för att kunna uppfylla uppsatsens syfte. I det inledande kapitlet presenteras allmän information om rånbroten, innefattande en kort kartläggning av

de olika rånkategorierna, statistiska uppgifter samt konsekvenser för brottsoffren. I nästföljande kapitel redogör jag för gällande rätt avseende rån och grovt rån; såväl lagstiftning, förarbeten, propositioner som doktrin presenteras, för att få en så heltäckande bild av området som möjligt. Då fokus i denna uppsats ligger på hur gränsdragningen mellan rån och grovt rån görs/bör göras, har teoriavsnittets innehåll avvägts med detta i åtanke. I samband med att gällande rätt presenteras, refererar jag parallellt till belysande rättsfall. Många av dessa rättsfall har jag valt att också redogöra för mer detaljerat i den rättsfallsstudie med tillhörande personliga kommentarer, som följer efter teoriavsnittet. Rättsfallen är noga utvalda för att belysa just domstolarnas dilemma med att göra en korrekt och rättvis gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Min avsikt är att vara tämligen kritisk och öppen hjärtig vad gäller de domskäl som domstolarna lagt fram, eftersom jag anser att dessa många gånger är för torftiga, ogenomtänkta eller ibland helt enkelt inkorrekta. Rättsfallsstudien syftar också till att belysa hur resonemangen ofta skiljer sig åt i de tre olika instanserna som skall utreda samma brott. Efter rättsfallsanalysen följer ett sammanfattande analyskapitel, där svaren på de tre uppställda frågeställningarna presenteras. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning.

2 BAKGRUND

Kapitlet inleds med en övergripande presentation av rån som brottskategori. Därefter följer mer detaljerad statistisk information för varje rånkategori. Vidare presenteras statistik över antalet misstänkta och lagförda samt uppläring. Kapitlet avslutas med ett kort avsnitt om konsekvenser för brottsoffren.

2.1 Allmänt om rån⁹

År 2002 registrerades sammanlagt 8970 polisanmälda rån i Sverige. Det är mindre än en procent av de 1 234 784 polisanmälda brott som registrerades detta år, vilket ger vissa indikationer om att rånbroten utgör en mycket liten del av den totala brottsligheten. År 1994 polisanmälde 5331 rån; antalet rån har alltså ökat explosionsartat under 1990-talet, med stark betoning på person- och butiksrånen. Sett över perioden 1950-2002 har antalet anmälda rån ökat mer än 40 ggr och jämfört med andra brottskategorier har ökningstakten för rån varit mycket kraftig.¹⁰

Att presentera siffror för rånbroten i relativa tal kan dock ge en missvisande bild av att vissa rånkategorier är mindre betydelsefulla än andra. Kanske också de absoluta talen gör att gemene man rycker på axlarna och menar att det finns värre och mer frekventa brott än rån att fokusera på. Så kan det kanske vara, men med tanke på hur allvarliga rånbroten är, finns det ingen anledning att ignorera dem, trots att siffrorna inte är särskilt höga i relation till det totala antalet polisanmälda brott. Vidare är det viktigt att veta att siffrorna över polisanmälda rån inte till hundra procent speglar den faktiska rånbrottsligheten, eftersom den dolda brottsligheten inom vissa rånkategorier är tämligen hög och därför resulterar i att statistiken visar lägre siffror än verkligt. Storleken på den dolda brottsligheten skiljer sig avsevärt åt mellan de olika kategorierna och när det gäller bank- och postrån samt värdetransportrån är den i princip obefintlig, eftersom denna typ av rån oftast eller alltid polisanmäls.¹¹ Vad gäller butiksrån och taxirån finns sannolikt en viss dold brottslighet, men knappast av någon större omfattning. Den dolda brottsligheten är däremot mycket stor när det gäller personrån.

⁹ Om inget annat anges, hänförs sig all statistik från åren 2002, 2001 och 1994 till material erhållet från BRÅ och statistik från tidigare år hänförs sig till BRÅ-PM 1992:3.

¹⁰ BRÅ-PM 1992:3, s 16

¹¹ Andersson, T. *Rån*, s 128

Den här typen av rån drabbar i hög utsträckning ungdomar och personer som lever i asociala kretsar och i båda fallen är anmälningsbenägenheten låg. Förutom det stora mörkertalet som sänker statistiken över polisanmälda personrån och som också kan påverka statistiken om anmälningsbenägenheten plötsligt ökar eller minskar, kan den brottsrubricering som sätts av polisen – och som ligger till grund för statistiken över polisanmälda brott – i många fall, och särskilt när det gäller ungdomsrån, ändras till en lindrigare brottsrubricering av åklagare eller domstol. Ett polisanmält rån behöver således inte alltid vara ett rån i juridisk bemärkelse.¹²

2.1.1 Rånkategorier och statistiska uppgifter

Rånbroten delas vanligtvis in i huvudkategorierna *bank- post-, butiks-, värdetransport-, taxi-, och personrån* samt *rån mot handikappade*. Till detta kommer också kategorin *övriga rån*, som exempelvis kan vara rån mot en busschaufför, restaurang, dataföretag eller den nya typen av bilrån/bilkapning. Bland övriga rån återfinns också förberedelsebrott.¹³ Fram till och med 1998 statistikfördes personrån och övriga rån tillsammans, men år 1999 särskildes dessa åt. För att det skall vara lättare att jämföra uppgifterna över en längre period, har jag valt att slå ihop dessa kategorier under rubriken ”personrån”. Enligt statistiken från år 2002 är majoriteten av alla rån riktade mot enskilda personer (7732 st varav övriga rån 1427 st). Därefter följer, i fallande rang, butiksran (805 st), taxirån (126 st), rån mot handikappade (99 st), bankrån (91 st), värdetransportrån (63 st) och postrån (54 st). Dessa siffror illustreras i tabell I i bilaga A, tillsammans med jämförande siffror från år 2001 och 1994. I tabell II i bilaga A illustreras andelen skjutvapen som använts vid respektive råntyp år 1994, 2001 och 2002.

2.1.1.1 Personrån (inklusive övriga rån)

Personrånen är den ojämförligt vanligaste typen av rån, 6305 polisanmälda personrån år 2002, det vill säga 71 %. Det är en ökning med 5 % jämfört med år 2001. År 1994 var antalet personrån 4403, men då inkluderades även kategorin övriga rån. För att få en mer rättvisande jämförelse, är det mer korrekt att säga att personrånen och övriga rån år 2002 var 7732 och denna siffra bör alltså jämföras med siffran från 1994; 4403 st. Utvecklingen av det totala antalet polisanmälda rån följer i stort sett utvecklingen av de polisanmälda

¹² Andersson, T, s 131

¹³ Andersson, T, s 128

personrånen, en naturlig följd av att personrånen utgör en mycket stor del av samtliga polisanmälda rån. Som redan nämnts finns det ett stort mörkertal som gör att det finns anledning att vara försiktig att sätta likhetstecken mellan dessa.

Personrånen kan delas in i tre kategorier efter hur de tillkommer: Till den första kategorin hör fall där personer bestämmer sig för att råna någon och aktivt söker för att finna en lämplig plats och ett lämpligt offer. Till den andra kategorin hör fall som präglas av stundens ingivelse, ett lämpligt tillfälle uppenbarar sig till exempel när ett gäng ungdomar passerar en berusad person sent på natten. Till den tredje kategorin hör fall som från början inte är avsedda som rån men som utvecklas till sådana, till exempel när ett slagsmål slutar med att segraren stjälar förlorarens värdesaker.¹⁴ Personligen anser jag det sistnämnda exemplet mycket väl skulle kunna benämnas såsom misshandel (BrB 3:5) och stöld (BrB 8:1).

Utbytet vid personrån är förhållandevis litet.¹⁵ I en undersökning bland ungdomar som blivit rånade i Stockholm och Malmö uppgav rånoffren att de i genomsnitt blivit av med föremål för omkring 1000 kronor, oftast mobiltelefoner.¹⁶

Majoriteten av personrånen sker utan vapen. När det gäller skjutvapen är det mycket ovanligt att sådana används vid personrån; år 2002 användes skjutvapen vid 8 % av personrånen och övriga rån. År 1994 var andelen 9 %.

2.1.1.2 Butiksrån

Butiksrånen har ökat från 739 till 805 butiksrån (+ 8 %). År 1994 drabbades 468 butiker av rån. Ökningen *kan* bero på överflyttningseffekter från postrånen, dels eftersom postkontoren allt som oftast nu förläggs i butiker av olika slag och dels för att vissa butiker, såsom urmakar- och juvelerarbetbutiker, hanterar pengasummor i samma storleksordning som bank och post gör. Vissa kriminella individer som är ute efter större summor pengar kan alltså ha bytt bransch. Det är dessutom inte lika vanligt med

¹⁴ Ahlberg, J. *Rån*, s 124

¹⁵ Ahlberg, J, s 133

¹⁶ Andersson, T, s 136

övervakningskameror och många gånger arbetar personalen ensam, i synnerhet i de nattöppna butikerna.¹⁷

Som butiksrån räknas rån mot butik, varuhus, kiosk, bensinstation eller dylikt. Närmare 70% av alla butiksrån drabbade de två branscherna livsmedelshandel och kiosk- och tobakshandel. Videouthyrningsbutiker löper störst risk att utsättas; drygt 6 % av dessa drabbades av rån år 2000. Därefter följer livsmedelsbutiker, kiosk- och tobakshandeln och urmakare. Trots att urmakarna inte utsätts flest gånger, utgör de ändå en högriskgrupp då de drabbas hårt rent ekonomiskt.¹⁸

År 2002 utfördes 86 % av butiksrånen med någon form av vapen att hota med och vanligast är skjutvapen och förekommer i 44 % av fallen. Motsvarande siffra år 1994 var 38 %. Det har också framkommit att det är vanligare med skjutvapen bland de tidigare ostraffade och allra yngsta ungdomarna än bland de äldre och mer rutinerade gärningsmännen. Fysiskt våld är tämligen vanligt vid butiksrån; i en knapp tredjedel av anmälningarna framkommer det att gärningsmannen använt sig av fysiskt våld. Förekomsten av fysiska skador är mindre och mestadels av det lindrigare slaget. Istället är det de obeväpnade rånen som verkar vara mer farliga för offret.¹⁹

Vad gäller butiksrån kan konstateras att rånarna ofta nöjer sig med småsummor. Rånarna angriper hellre de butiker som är enklast att råna snarare än de butiker där bytet är störst.²⁰

2.1.1.3 Taxirån

Fram till slutet av 1980-talet polisanmäldes omkring 25 taxirån varje år. Därefter skedde en viss ökning av denna typ av rån. År 1994 anmäldes 63 taxirån och år 2001 var siffran så hög som 94, trots att antalet taxibilar eller antalet körda mil inte hade ökat enligt Svenska taxiförbundet.²¹ År 2002 inträffade 126 st taxirån. Den kontinuerliga ökningen kan synas märklig, eftersom domstolarna i regel ser strängt på denna typ av rån, eftersom yrkesutövarna inom denna yrkesgrupp enligt praxis anses ha en utsatt och skyddslös ställning.

¹⁷ www.bra.se, besökt den 28 april 2003.

¹⁸ SOU 2002:16, s 6-7

¹⁹ SOU 2002:16, s 8

²⁰ Andersson, T, s 136

²¹ Andersson, T, s 132

Andelen taxirån som utförs med hjälp av skjutvapen är dock inte särskilt stor, år 2002 var andelen 28 %, år 2001 endast 12 % och 1994 genomfördes 24 % av taxirånen med skjutvapen.

2.1.1.4 Rån mot handikappade

Den här kategorin har BRÅ inte utrett i detalj och det finns i stort sett ingen information om den här typen av rån. Vilka personer som anses som handikappade är inte heller specificerat. Klarlagt är dock att 99 rån mot handikappade inträffade år 2002, en ökning med tio fall från året därpå. År 1994 var dock siffran ännu högre, då 143 handikappade rånades. Skjutvapen används regelmässigt inte vid den här typen av rån, endast 6 % av rånen genomfördes med skjutvapen år 2002. Sannolikt är att rånarna ansett detta vara onödigt, eftersom en handikappad person är så pass skyddslös och lätt att råna att skjutvapen inte behövs.

2.1.1.5 Bank- och postrån

Antalet bankrån har ökat från 63 till 91 rån från år 2001 till 2002, det vill säga en ökning med 43 %. År 1994 var siffran ännu högre, nämligen 136 bankrån. Vad gäller postrånen har dessa minskat från 61 till 54 postrån (-10 %). År 1994 ägde 80 postrån rum. Att siffrorna minskat, hänger sannolikt ihop med att antalet bank- och postkontor minskat under senare år. Med undantag för att bankrånen ökade så kraftigt år 2002, är bank- och postrån mindre vanliga än under 1970- och 1980-talet. Förutom att antalet kontor minskas ned, kan ett ökat säkerhetstänkande och att några stora rånarligheter greps i början av 1990-talet sannolikt förklara en del av denna utveckling. Det är också troligt att det skett en överflyttning från bank- och postrån till värdetransportrån och bankboxsprängningar, även fast ökningen av dessa typer av brott också bör ses mot bakgrund av att antalet bankboxar såväl som antalet värdetransporter har ökat.²²

Bank- och postrån är de mest uppmärksammade råntyperna och är vanligtvis välplanerade och de mest lukrativa för rånarna. Under 1980-talet begicks många av dessa rån i storstadslänen, men andelen har successivt minskat och det är mer vanligt att rånarna söker upp mer oskyddade landsortskontor, eftersom bank- och postkontoren i storstadsregionerna

²² Andersson T, s 132

blivit mer skyddade mot rån.²³ Vid de flesta bank- och postrån hotar rånaren öppet med vapen eller vid uttalade hotelser antytt men inte visat vapen. I 60 % av bankrånen och 74 % av postrånen år 2002 användes skjutvapen och år 1994 var andelen 73 % resp 61 %. Skjutvapen har alltså, av någon anledning, blivit vanligare vid postrån och mindre vanligt vid bankrån. Det är främst pistoler och revolvers som används, men även k-pistar och gevär är förekommande.²⁴ Vid postrån har också yxor och kofotar använts, då med syfte att forcera schaltret på kassadysken. Ovan angivna vapenuppgifter avser hur de som hotats har uppfattat vapnet, i en del fall har det varit uppenbart att det gällt en attrapp eller ett leksaksvapen.

Det är ovanligt att bank- och postrånare använder fysiskt våld i samband med rån och detta speglas i det ringa antal skador och dödsfall som rapporterats in.²⁵ Varje rån innebär emellertid att offret ställs inför ett (vapen-)hot, vari en order om lydnad och penningutlämning samt ibland att ligga ner på golvet eller att gå in i ett annat rum. Även allmänheten berörs av bankrånen, eftersom rånarna sällan kan välja ett tillfälle då banken är tom på kunder.

2.1.1.6 Värdetransportrån

Mellan åren 1994 och 1998 låg andelen värdetransportrån relativt konstant på cirka 30-40 polisanmälda rån per år. År 2001 var antalet värdetransportrån 72 st och år 2002 var antalet 63 st. Antal rån av denna typ har alltså under de senaste åren hamnat på en högre nivå. Statistiken över värdetransportrån är emellertid knapphändig, men BRÅ utreder, på uppdrag av regeringen, för tillfället denna rånkategori i detalj och färsk statistik är att vänta inom kort.²⁶ I BRÅ:s rapport från 1992 framgår att i lite drygt hälften av alla värdetransportrån har rånaren visat eller hotat med skjutvapen och vanligast var då revolver eller pistol. År 1994 genomfördes 58 % med skjutvapen och år 2001 och 2002 var siffran så hög som 76 %.

Våldsinslaget vid värdetransportrån är kraftigare än vid såväl butiks- som bank- och postrån. Skälet är att rånaren vid angreppet mot en värdetransport ingriper i ett skeende,

²³ Ahlberg, J, s 129

²⁴ BRÅ-PM 1992:3, s 36

²⁵ BRÅ-PM 1992:3, s 37

²⁶ Eikeland, K. *17 ouppklarade rån på två år*, GP den 19 februari 2003

väktaren måste hejdas och fräntas det värde denne bär på.²⁷ Värdet är dessutom oftast mycket högt och det kan vara så att rånarna anser sig vara tvungna att medföra kraftiga vapen för att sätta sig i respekt och få väktarna att lämna ifrån sig pengarna. Som tidigare nämnts, kan det vara så att det ökade antalet värdetransportrån kan bero på överflyttningseffekter från bank- och postrån samt att antalet värdetransporter ökat i sig. Just värdetransportrån har blivit mycket uppmärksammat på senare tid och rutinerna kring transportererna har kritiserats.

2.1.2 Misstänkta, lagförda och upplaring

Eftersom den stora majoriteten rån begås utan att polisen griper någon misstänkt är det inte självklart att de som grips som misstänkta är representativa för den grupp som faktiskt begår rånen. Antalet misstänkta personer för rån år 2002 var 1615 varav 51 % av dessa var i åldersgruppen 15-20 år och endast 6 % var kvinnor. Som redan nämnts är andelen ungdomar som utför personrån mycket hög; 61 %. Vad gäller bank- och postrån är endast 15 % respektive 20 % av de misstänkta mellan 15-20 år.

År 2001 lagfördes 723 personer för rån eller grovt rån, vilket är en minskning med 77 personer jämfört med året innan. Året dessförinnan var däremot siffran än högre. År 2001 var 53 % av de lagförda för rån i 15-20 årsåldern och 2 % var kvinnor. Eftersom rån har ett års fängelse som minimistraff döms de flesta, närmare bestämt 389 st år 2001, också till fängelse. Att inte alla döms till fängelse beror till stor del på att fängelse endast ska utdömas om synnerliga (gäller 15-17-åringar) eller särskilda (18-20-åringar) skäl föreligger.

Andelen anmälda rån som klaras upp av polisen skiljer sig markant åt beroende på typ av rån. Till stor del beror det på polisens prioriteringar men också på förutsättningarna för att klara upp olika typer av rån. Totalt sett klarade polisen upp 23 % av alla polisanmälda rån år 2002, en siffra som i hög utsträckning präglas av andelen uppklarade personrån, som under den senaste 25-årsperioden minskat för varje år. Andelen butiksrån som klaras upp av polisen har också minskat över tiden; år 1975 var andelen uppklarade butiksrån drygt 50 % och år 2002 var siffran 32 %. Vad gäller bank- och postrån har upplaringsprocenten

²⁷ BRÅ-PM 1992:3, s 57

också minskat över tiden; i mitten på 1970-talet klarade polisen upp 60 % av bank- och postrånen, medan endast 43 % av bankrånen och 38 % av postrånen klarades upp år 2002.

2.1.3 Brottsoffer och konsekvenser

Trots att vapen i många rånfall medförs, är det dock mycket sällsynt att vapnen kommer till användning och mycket ovanligt att rånoffret får fysiska skador. Endast i undantagsfall blir offret allvarligt fysiskt skadad. Ekonomiska konsekvenser är givet vid inträffade rånfall och varierar i betydelse beroende av vilken typ av rån som utförts och hur stora värden som varit tillgängliga för rånaren. Utan att förringa betydelsen av de ekonomiska värdena eller allvaret i de fall rånoffer kommit till fysisk skada, torde de mest vanliga och kännbara konsekvenserna för offren vara de psykiska konsekvenserna. De psykiska reaktioner som ett brottsoffer uppvisar står vanligen i proportion till brottets grovhet och dess följder. Även lindriga brott som inte lett till fysiska skador kan innebära svåra psykiska efterverkningar.²⁸ I en undersökning gjord av Handelsanställdas förbund från 1999 uppgav nästan hälften av kassörskorna i detaljhandeln att de kände oro och rädsla för rån och våld. I BRÅ:s undersökning bland 400 rån-drabbade ungdomar uppgav cirka 15 % att de fått lindriga fysiska skador och mindre än 5 % att de uppsökt läkare för sina skador. Hälften av de rånade ungdomarna kände sig kränkta, cirka 80 % kände hat och hämndkänslor mot förövarna och cirka 20 % uppgav att de undvek vissa platser, människor och även att vara ute ensamma. Eftersom ungdomsrån är den vanligaste typen av rån inom kategorin personrån, torde den här undersökningen vara representativ för vilka efterverkningar de flesta rån leder till. Inom såväl bank- och postväsendet som inom handeln och taxinäringen har vaksamheten på den här typen av konsekvenser för rånoffer ökat och även beredskapen för krishantering. Eftersom det vid personrån oftast är ungdomar som drabbas har det i Stockholm startats ett särskilt stödcentrum för rånutsatta ungdomar och verksamheten ligger väl i linje med de förslag till stärkt stöd till brottsoffer som redovisas i SOU 1998:40.²⁹

²⁸ SOU 1998:40, s 81

²⁹ Andersson, T, s 136-137

3 LAGSTIFTNING

Kapitlet inleds med en redogörelse för gällande rätt avseende rån och grovt rån, innefattande såväl lagtext och förarbeten som åsikter uttryckta i doktrin och hänvisningar till praxis. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om lagförslag avseende grovt rån.

3.1 Rån - BrB 8:5

Brottet rån enligt BrB 8:5 kräver uppsåt omfattande brottsförutsättningarna. Att gärningsmannen själv anser att förfarandet är, såsom sägs i andra stycket, av mindre allvarlig art utesluter inte att första stycket är att tillämpa, om förfarandet är av allvarlig art enligt domstolen.³⁰ Rånparagrafen i BrB 8:5 lyder som följer:

5§ Den som stjälar medelst våld å person eller medelst hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara eller, sedan han begått stöld och anträffats på bar gärning, sätter sig med sådant våld eller hot till motvärn mot den som vill återtaga det tillgripna, dömes för *rån* till fängelse, lägst ett och högst sex år. Detsamma skall gälla om någon med sådant våld eller hot tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat tillstånd.

Är förfarande som avses i första stycket med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt av mindre allvarlig art, dömes dock ej för rån utan för annat brott som förfarandet innefattar. Lag 1975:1395

Figur 3.1 Rån - BrB 8:5

Källa: Höglund, O., *Sveriges rikes lag*, 121:a uppl, Norstedts Juridik, Stockholm, s 825.

Straffskalan för rån är fängelse i lägst ett år och högst sex år och kan jämföras med straffskalan för stöld i BrB 8:1, där straffminimum är sex månader och maximum är två år. Detta visar att lagstiftaren är av den uppfattningen att rånbrott är allvarliga brott. Straffmaximum sänktes år 1962 från åtta år i samband med att grovt rån sattes i en egen paragraf, BrB 8:6.³¹ Angående straffmätningen är RH 1992:57 belysande, där hovrätten dömde för rån enligt 8:5 till fängelse i fyra år, men ansåg att brottet låg på gränsen till

³⁰ Holmqvist m fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s 381

³¹ NJA II 1962, s 206

grovt rån. Bestämmelserna om rån fick i huvudsak sin nuvarande lydelse vid 1942 års strafflagsrevision. Tidigare upptogs bestämmelserna i en enda paragraf, SL 20:5, och omfattade både rån och grovt rån.³² När brottsbalken infördes år 1962 delades SL 20:5 upp i två delar – BrB 8:5 för rån och BrB 8:6 för grovt rån.³³ De senaste ändringarna i rånparagrafen ägde rum år 1975, då nuvarande stycke två lades till och därmed undantog förfaranden av mindre allvarlig art och första stycket kompletterades med ”hot som...för den hotade framstår som trängande fara”.³⁴

3.1.1 Råntvång

Brottsbeskrivningen i stöldparagrafen BrB 8:1 återfinns i BrB 8:5. Det krävs således *tillägnelseuppsåt* i båda fallen. Skillnaden mellan rån och stöld ligger i att en gärning endast kan betraktas som en rångärning om förövaren använt sig av *råntvång* vid tillgreppet.³⁵ Om råntvång kan bevisas, men inte tillägnelseuppsåt, kan det varken sägas vara stöld eller rån. Ett belysande rättsfall är NJA 1992 s 26, där två män inte kunde ådömas ansvar för rån då de med ett skarpladdat vapen trängt sig in i en kvinnas hem och med brutalt våld och hänsynslöst utnyttjande av hennes skyddslösa ställning, tvingat till sig nycklarna till hennes bil, som de därefter olovligen tagit och brukat. De dömdes istället för grovt olaga tvång och tillgrepp av fortskaffningsmedel. HD:s motivering var att gärningsmännen, trots att råntvång var klarlagt, inte hade haft för avsikt att tillägna sig bilnycklarna, vilket är ett krav för att kunna döma till stöld eller rån.³⁶

För att det ska vara fråga om rån, skall råntvånget utövas före eller senast samtidigt med att saken tas i besittning. Det spelar ingen roll om råntvånget riktas mot den person som besitter saken eller mot någon som försöker hindra stölden. I BrB 8:5 kan det se ut som att rånaren själv måste ha utfört råntvånget för att betraktas som en rånare, men det torde räcka att han med tillägnelseuppsåt medverkat till råntvånget, men ej utfört det själv. Ett mer tveksamt fall är om A ska anses vara en rånare, om han utnyttjar det förhållandet, att B blivit utsatt för råntvång.³⁷

³² NJA II 1942, s 355

³³ NJA II 1962, s 206

³⁴ NJA II 1975, s 725

³⁵ Holmqvist m fl, s 377

³⁶ Leijonhufvud, M. *Svensk rättspraxis*, SvJT 1996, s 11

³⁷ Jareborg, N. *Brotten*, s 42

Med råntvång förstås *våld å person* (= offret) eller *hot om sådant våld som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara*. Enligt lagtexten jämföras våld å person med *att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd*.

3.1.1.1 Våld å person

Med våld å person avses dels misshandel, som är ett särskilt brott i BrB 3:5, och dels praktiskt taget fullständigt betvingande av kroppens rörelsefrihet mot personens vilja, som i och för sig är ett brott mot BrB kap 4. Ett krav för att våld å person skall betraktas som råntvång, är att misshandeln eller betvingandet riktar sig mot offret. Riktar sig våldet eller hotet, mot annan person än offret, till exempel offrets barn, föreligger utpressning istället.³⁸

Vid 1942 års strafflagsrevision underströk straffrättskommittén beträffande uttrycket våld å person att detta inte får tolkas alltför vidsträckt och hänvisade till rättspraxis³⁹: I rättspraxis har våld å person ansetts vara att fängsla någon till händer och fötter, stänga in någon i ett så litet utrymme att denne knappt kan röra sig eller att hålla fast någon, så att denne inte kan, eller endast med största svårighet kan röra sig. Att däremot endast låsa in någon i ett rum har inte ansetts vara tillräckligt betvingande.⁴⁰ När straffrättskommittén uttalade att en fängslad person kan vara föremål för rån, åsyftades fall där rånaren fängslar och därmed begår våld på person. Att stjäla en sak från en fängslad person är inte rån för det att offret, kanske genom råntvång, blivit hjälplöst. Råntvånget skall, som ovan nämnts, utövas före eller samtidigt med att saken tas i besittning för att brottet skall bedömas som rån.⁴¹ Detta kan illustreras väl av NJA 1967 s 63, där en hel familj fängslats och bakbundits i en mörk källare. Detta ansågs av HD vara ett betvingande och till och med så hänsynslöst att de dömdes för grovt rån. Några våldsfall som dock inte innefattas i uttrycket våld å person, är att rycka något från en person innan denne hinner besinna sig, att ta något ifrån en berusad eller sovande person, att knuffa någon i folkträngsel för att begå en fickstöld.⁴² En vanlig väskryckning torde alltså i regel inte betraktas som rån, såvida inte offret skulle hålla fast väskan så att gärningsmannen tvingas slita denna från offret; i sådana fall kan gärningen bedömas som rån.

³⁸ Dahlström m fl. *Brott och påföljder*, s 165

³⁹ NJA II 1942, s 357

⁴⁰ Holmqvist m fl, s 377

⁴¹ Holmqvist m fl, s 377

⁴² Beckman m fl, s 367

Ett belysande rättsfall är RH 1989 s 28 I, där en 83-årig äldre dam råkade ut för en väskryckning. Damen höll fast väskan och förövaren släpade henne ner för en stentrappa. Gärningsmannen ansågs därmed ha använt våld å person och dömdes till och med för grovt rån, ty betvingandet varit synnerligt rått och hänsynslöst.

3.1.1.2 *Hot om våld som innebär trängande fara*

Ordet *trängande* antyder dels att hotet är eller uppfattas vara nära att förverkligas och dels att det hotade intresset är av särskild vikt för offret, såsom liv eller hälsa. Vidare skall faran vara omedelbart överhängande och hotet därmed praktiskt taget inte lämnar offret något val.⁴³ Det har dock inte uttalats vad för typ av fara som skall antas föreligga, men avsikten är att hotet skall gå ut på att någon tillfogas skada till liv eller hälsa (till exempel hot om mord, misshandel, våldtäkt eller övergivande på enslig plats). Hot om skadegörelse och andra förmögenhetsbrott torde inte utgöra råntvång.⁴⁴

Vid 1942 års strafflagsrevision övervägde straffrättskommittén att välja något uttryckssätt som bättre klargjorde att faran ej bara skall vara omedelbart överhängande utan även avse något betydelsefullt intresse, men kom till sist fram till att den dåvarande rättens beskrivning av råntvånget skulle bibehållas. Detta eftersom kommittén ansåg att det straffrättsliga tvånget bör sammanfalla med det civilrättsliga och som exempel angavs §28 avtalslagen, där rättshandling, som någon blivit rättsstridigt tvungen att företaga, är ogiltig om tvånget utövats genom våld å person eller genom hot som innebär trängande fara.⁴⁵ Det uttryckssätt som beslutades av straffrättskommittén är fortfarande gällande.

3.1.1.3 *Hot om våld som för den hotade framstår som trängande fara*

År 1975 ändrades lagen avseende hot och passusen ”hot som...för den hotade framstår som trängande fara” lades till, vilket innebär att uttrycket hot om våld utvidgats. Redan i NJA 1956 C 187 godtog HD tolkningen att ett hot skall anses innebära trängande fara när det av envar omdömesgill person skulle ha uppfattats innebära en omedelbart förestående livsfara. Hotet utgjordes i det aktuella fallet av en leksakspistol och ett paket, som inte innehöll men påstods innehålla sprängämne. Något verkligt hot var det alltså inte fråga om,

⁴³ Dahlström m fl, s 165-166

⁴⁴ Jareborg, N, s 60

⁴⁵ Beckman m fl, *Kommentar till brottsbalken I*, s 367

även om den hotade kassören uppfattade det så. HD ansåg att detta tilltag utgjorde råntvång.⁴⁶ Denna tolkning kritiseras av professor Hans Thornstedt i en artikel publicerad i Svensk Juristtidning år 1959.⁴⁷ Thornstedt anmärker att det varken av förarbeten eller av rättspraxis framgår huruvida ansvar för rån förutsätter att gärningsmannens hot verkligen måste innebära trängande fara eller om det räcker att hans offer fått den uppfattningen. Thornstedt anser att lagtexten närmast talar för att hotet verkligen måste ha inneburit trängande fara och med hänsyn till legalitetsprincipen måste ansvaret begränsas till fall, där objektiv fara förelegat. Vidare menar Thornstedt att den motsatta uppfattningen, som domstolarna i det aktuella fallet givit uttryck för, sannolikt har sin grund i att straffbudet för rån ansetts ha till ändamål att inte bara skydda offrets kroppsliga integritet utan också dennes handlingsfrihet. Uttrycket ”hot som innebär trängande fara” skulle från det perspektivet avse fall, då hotet för den hotade – åtminstone om denne är en vanlig, normal person och således inte speciellt lättskrämmd – förefaller innebära trängande fara. Offrets handlingsfrihet, det vill säga dennes motståndskraft mot hotet, inskränks nämligen lika mycket vare sig gärningsmannens pistol är riktig eller bara en leksak, så länge offret tror att det rör sig om ett användbart vapen. Thornstedt finner att resonemanget är rimligt, men ifrågasätter likväl riktigheten av en tolkning, som gör att lagtexten tillämpas på fall som inte täcks av dess ordalydelse. Thornstedt anför slutligen att goda skäl talar för denna tolkning av hotets beskaffenhet vid rån, men menar att lagstiftaren då bör ändra lagtexten.

Lagändringen anno 1975 innebär att rånstadgandets syfte ändrats, så att även andras handlingsfrihet skyddas. Detta nya synsätt är rättspolitiskt motiverat; det anses inte föreligga anledning att sätta brott som förövas med hjälp av vapenattrapper i någon särställning med hänsyn till allmänpreventionen och samhällets intresse att effektivt motverka alla tendenser till ökning av t ex bank- och postrån. I motiven till lagändringen av BrB 8:5 uttalas att skälen för omformuleringen framstår som starka, med tanke på legalitetsprincipen.⁴⁸ Thornstedts åsikter fick således genomslag i och med lagändringen. Lagrådet ansåg dock att den föreslagna lagändringen inte kunde motiveras av något akut praktiskt behov, eftersom detta redan var fastslaget genom praxis. Lagrådet anförde också att den föreslagna lagändringen kunde få långt mycket större betydelse än vad som avsetts

⁴⁶ Beckman m fl, s 368

⁴⁷ Thornstedt, H. *Domaren och straffbudet*, SvJT 1959, s 1 ff. Se också Thornstedts artikel *Några ord om rån*, SvJT, s 329 ff

⁴⁸ NJA II 1975, s 727

och menade att om ändringen genomfördes utan motsvarande ändring i bestämmelsen om våldtäkt i BrB 6:1, skulle rekvisitet ”hot som innebär trängande fara” sannolikt komma att vid tillämpningen av detta lagrum tolkas *e contrario* i förhållande till rekvisitet för rån genom hot. Lagrådet ansåg också att tolkningen av olaga tvång i BrB 4:4, sexuellt tvång i BrB 6:2 och utpressning i BrB 9:4 kunde bli påverkad på samma sätt, medan departementschefen var av motsatt åsikt. Denne menade omformuleringen inte syftade till en ändrad tillämpning av vare sig rån eller andra lagrum där olika uttryck för hot förekommer, utan endast till att skapa en full överensstämmelse mellan lagtext och praxis. Slutligen menade lagrådet att det var betänkligt att plötsligt, utan närmare utredning, bryta den korrelation som sedan länge rått mellan det straffrättsliga rånhotet och reglerna om civilrättsligt tvång i §28 avtalslagen. Värt att notera är dock att våldtäktsparagrafen ändrades 1984 så att råntvånget nu stämmer överens med råntvånget i BrB 8:5.⁴⁹

Denna del av rånhotet är intressant att fokusera på, eftersom det faktiskt öppnar för en möjlighet att gärningsmän blir dömda för rån eller grovt rån, trots att det *de facto* inte har förelegat någon fara för den rånades liv eller hälsa. Vad som generellt sett förstås med fara är konkret fara, men eftersom det alltså numera räcker med hot som för den hotade framstått som trängande fara, behöver således konkret fara med andra ord ej ha förelegat.⁵⁰

3.1.1.4 Vanmakt

Med våld å person jämställs enligt lagtexten att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd; BrB 8:5 st 1 sista punkten. Detta följer förvisso redan av definitionen av misshandel, men togs med på begäran av lagrådet, som menade att denna form av misshandel i och för sig svårligen kunde hänföras under våld å person.⁵¹ Med *vanmakt* menas att offret i stort sett totalt tappar kontrollen över sin kropp, till exempel på grund av medvetlöshet, sömn, hypnotiskt tillstånd eller total berusning.⁵² Det är endast sådana fall, då offret mot sin vilja försätts i tillståndet i fråga som avses, alltså inte fall då någon blir berusad av att frivilligt förtära rusgivande medel, låt vara att annan i ond avsikt förlett honom eller henne därtill. Med *annat sådant tillstånd* avses exempelvis att offret görs

⁴⁹ Beckman m fl, s 368

⁵⁰ Holmqvist m fl, s 376

⁵¹ Jareborg, N, s 60

⁵² Dahlström m fl, s 166

hjälplost genom exempelvis tårgas eller andra bländande eller bedövande medel, däremot inte att offret blir inlåst eller på annat liknande sätt berövats friheten.⁵³

3.1.2 Typfall av rån

Det finns tre fall där användande av råntvång kan leda till ansvar för rån. Rånparagrafen är indelad efter dessa tre olika typer: stöldfallet, motvärnsfallet och utpressningsfallet. Råntvånget är detsamma i alla tre fallen.

3.1.2.1 Stöldfallet

Rån föreligger, om någon stjälar medelst råntvång. Detta uttryck omfattar också fall, där en tjuv övar råntvång mot någon som söker hindra stölden. Därtill krävs att tvånget har utövats för att kunna begå tillgreppet eller utövas i samband med tillgreppet. Med stöld menas stöld i vidsträckt mening, alltså sådan gärning som är straffbelagd i BrB 8:1, 8:2 och 8:4. Däremot kan andra tillgrepp än stöld aldrig bedömas som rån, även om råntvång kommit till användning.⁵⁴

3.1.2.2 Motvärnsfallet

Rån föreligger även i de fall då någon som begått stöld och ertappas på bar gärning använder råntvång för att hindra återtagandet. När en tjuv överraskas på brottsplatsen och då använder råntvång, är det irrelevant att han förvisso tagit men inte bortfört det tillgripna. Att han strax är beredd att använda råntvång kännetecknar honom som en brottsling av den farliga typ för vilka rånstraffet är avsett. Vad gäller uttrycket ”bar gärning” innefattar detta vad som sker på brottsplatsen men också vad som äger rum under ett kontinuerligt förföljande därifrån.⁵⁵

Det är att märka att rån inte föreligger då tjuven tillgriper råntvång endast för att skydda sig själv. I det fallet kommer gärningsmannen att dömas för stöld och misshandel och skulle brottslingen använda sig av råntvång för att hindra återtagande på färsk gärning döms han sannolikt för stöld och egenmäktigt förfarande. Om en ertappad snattare använder våld mot den som vill återta det tillgripna är det därför mycket viktigt att ta reda på *varför* han har

⁵³ Holmqvist m fl, s 377

⁵⁴ Beckman m fl, s 369

⁵⁵ Beckman m fl, s 370

använt våld.⁵⁶ Ett belysande rättsfall är RH 1999:116 där en gärningsman dömdes för rån, eftersom det våld denne hade utövat var för att hindra återtagandet av de stulna varorna.

3.1.2.3 *Utpressningsfallet*

Rån föreligger också då någon med råntvång tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Enligt BrB 23:7 omfattar ansvaret också fall då gärningsmannen avsiktligt bereder annan vinning. Föreligger inte råntvång, utan olaga tvång, är det istället fråga om utpressning enligt BrB 9:4.⁵⁷ Såsom rån skall alltså bedömas att någon genom råntvång tvingar annan att utlämna en sak, förutsatt att utlämnandet, såsom fordras också för ansvar för utpressning, innebär förmögenhetsöverföring. Till rån hänförs även fall, där någon sak inte utlämnas men råntvång användes för att tvinga till handling eller underlåtenhet som innebär förmögenhetsöverföring. En utpressare som tillgriper så grovt tvångsmedel som råntvång uppvisar en brottslig mentalitet, som är mera lik tjuvens än utpressarens och bör därför liksom tjuven straffas som rånare om denne tillgriper råntvång. För att en förmögenhetsöverföring som framtvängs genom våld å person eller hot som innebär eller framstår som trängande fara skall bedömas som rån, fordras att våldet eller hotet riktas mot den tvungne; annars är det fråga om utpressning. Om någon genom hot att döda ett kidnappat barn förmår föräldrarna att betala en lösensumma är detta utpressning, eftersom gärningsmannen använder sig av psykiska påtryckningsmedel, medan utmärkande för rån är att offret praktiskt taget inte har något val. Det nu sagda utesluter dock inte att ett tillgrepp kan betraktas som ett rån, om våldet eller hotet har riktats mot någon annan än den som har saken i besittning. Så kan fallet vara om exempelvis ett vittne står i vägen för brottets utförande.⁵⁸

Ett rättsfall som belyser gränsdragningen mellan rån och utpressning är NJA 1997 s 507, där frågan var om råntvång eller utpressningstvång förelegat då en person olovligt trängt in i den hotades bostad och hotat denne med vapen med uppmaningen att betala 2 x 17500 kr. Den hotade betalade två dagar senare 17500 kr med bud. HD menade att det hela handlade om utpressning, eftersom det inte kunde sägas att det hot som utövades var

⁵⁶ Dahlström m fl, s 167

⁵⁷ Holmqvist m fl, s 378

⁵⁸ Beckman m fl, s 370-371

omedelbart överhängande i förhållande till den handling som det kom att tvinga fram. Hotet hade inte inneburit trängande fara i den mening som avses i rånbestämmelsen.

3.1.3 Gärning av mindre allvarlig art

För att lagändringen avseende rånhotet i BrB 8:5 st 1 p 1 skulle vara motiverad, var det nödvändigt att rånparagrafens tillämpningsområde samtidigt inskränktes. Samma år infördes således andra stycket, varigenom fall som i och för sig faller under bestämmelserna om rån, men som med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt är av mindre allvarlig art, undantogs. Sådana förfaranden skall inte dömas för rån utan för det eller de andra brott som förfarandet innefattar, till exempel visst förmögenhetsbrott och brott enligt BrB kap 3 eller 4. Departementschefen menade att minimistraflet för rån ibland framstår som mindre avpassat till det ekonomiska värde som det är fråga om, i synnerhet om brottet har förövats med lindrigt våld eller genom hot som inte varit allvarligt menat. Vidare anfördes att lagändringen skulle komma att skapa en större flexibilitet vid straffmätningen i fall, där omständigheterna är sådana att en påföljd av fängelse i ett år eller mer framstår som alltför sträng. Lagrådet anslöt till införandet och menade att det fanns ett behov av att öka utrymmet för ett mera nyanserat påföljdsval i fråga om rånbrott av jämförelsevis lindrigt slag.⁵⁹

Vid de så kallade ungdomsrånen är det inte ovanligt att de hot som uttalas är vaga eller till och med underförstådda ("får jag låna din mobiltelefon") och rångodsens mindre värdefulla. I dessa fall kan den samlade bilden av vålds- och stöldinslagen ibland föranleda att brotten anses vara förhållandevis lindriga (i relation till ett minimistraf på ett års fängelse) och domstolen dömer endast för exempelvis stöld och olaga hot istället för rån i enlighet med BrB 8:5 st 2.⁶⁰ Detta innebär dock inte att rånsituationen för den hotade för den sakens skull upplevs som mindre skrämmande.

3.2 Grovt rån - BrB 8:6

Grovt rån enligt BrB 8:6 är en kvalificerad form av rån. Uppsåtet skall omfatta den försvårande omständigheten som resulterat i att rånet bedömts som grovt rån och inte rån av normalgraden. I NJA 1992 s 357 ansåg HD att en av gärningsmännen saknat uppsåt att

⁵⁹ NJA II 1975, s 726

⁶⁰ Andersson, T, s 128

använda kniven mot den blinda mannen och därför dömdes denne endast för rån. Just det fallet är intressant, då offret var en handikappad man och som enligt förarbetena har ett särskilt rättsskydd. HD ansåg trots detta att det krävdes uppsåt till användandet av kniven för att döma för grovt rån. Straffskalan för grovt rån är fängelse i lägst fyra och högst tio år. Straffminimum i BrB 8:6 är lägre än straffmaximum i BrB 8:5, vilket gör att domstolen i många fall anser att ett straff inom straffskalan i BrB 8:5, det vill säga 1-6 år, är tillräckligt kännbart för rånaren och därför inte nödvändigt att döma för grovt rån. Bestämmelsen för grovt rån lyder som följer:

6§ Är brott som i 5§ sägs att anse som grovt, skall för *grovt rån* dömas till fängelse, lägst fyra och högst tio år.

Vid bedömandet huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eljest visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

Figur 3.2 Grovt rån – BrB 8:6

Källa: Höglund, O., *Sveriges rikes lag*, 121:a uppl, Norstedts Juridik, Stockholm, s 825.

I samband med att bestämmelsen för grovt rån flyttades till en särskild paragraf vid brottsbalkens tillkomst år 1962, ändrades och utökades också exemplifieringen av vad som kan, men inte måste, göra att ett rån anses som grovt. De i BrB 8:6 st 2 angivna faktorerna sammanfaller praktiskt taget med de som upptagits i just BrB 3:6.⁶¹ Som exempel på vad som saknar direkt motsvarighet i BrB 3:6 kan nämnas, att gärningen innefattar ett hänsynslöst utnyttjande av den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.⁶² Nedan följer en redogörelse för dessa faktorer och motiven bakom dem samt referenser till illustrativa rättsfall. Eftersom exemplifieringen i stort sett är densamma i BrB 3:6, finns det goda skäl att också studera förarbetena till denna paragraf för att få en förståelse för vad dessa exempel avser. I de fall informationen i förarbetena till BrB 8:6 är knapphändig, gör jag således relevanta hänvisningar till motsvarigheter i just BrB 3:6.

⁶¹ NJA II 1962, s 206

⁶² Beckman m fl, s 374

3.2.1 Helhetsbedömning

Vid placeringen av ett rån i svårhetsgraden grovt rån skall domstolen framför allt beakta den skada, kränkning eller fara som brottet inneburet, det vill säga *gärningen*, inte gärningsmannens avsikter, motiv eller andra omständigheter rörande gärningsmannens person.⁶³ Enligt förarbetena skall avgränsningen mellan rån och grovt rån göras genom en helhetsbedömning av alla gärningsomständigheterna i det enskilda fallet, även fast några faktorer är uppräknade i BrB 8:6 st 2 såsom särskilt beaktansvärda. Liksom vid grov misshandel i BrB 3:6, är domstolarna inte bundna av de exemplen som ges i paragrafen och det är inte heller en uttömmande uppräknings.⁶⁴ En gärningsman kan dömas för grovt rån trots att hans handlande inte faller in under dessa exempel och även det omvända gäller; en gärningsman kan dömas för normalgraden av rån även om hans agerande omfattas av de nämnda exemplen. Rån kräver att råntvång utövats mot den rånade och detta gäller givetvis också för grovt rån. Således bör till exempel även hot om livsfarligt våld kunna bedömas som grovt rån. Hot om våld kan dock inte föras in under någon av de två förstnämnda punkterna i exempellistan i BrB 8:6 st 2, det vill säga vare sig under livsfarligt våld eller under svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom.⁶⁵

När en domstol har att bedöma svårhetsgraden av ett brott, studerar domstolen givetvis främst lagtexten och förarbetena till denna, för att se om några vägledande uttalanden har gjorts. Utöver detta kan domstolen få ytterligare hjälp genom att studera tidigare domstolsavgöranden. Förarbetena till rånparagraferna ger inte domstolarna mycket hjälp i hur gränsdragningen mellan rån och grovt skall genomföras; de uppmanas helt enkelt att göra en helhetsbedömning av alla omständigheter i målet och döma därefter. För att domstolarna skall få en mer konkret vägledning beträffande vilka typer av omständigheter som skall vara avgörande, anges ett antal särskilt beaktansvärda omständigheter i BrB 8:6 st 2. Givetvis är det högst olikartade omständigheter i praktiken som kan göra sig gällande vid olika rånbrott, men domstolarna borde ändå få en generell vägledning i vad som är av betydelse vid bedömandet av svårhetsgrad. Det är vidare viktigt att notera att det är sällan som domstolarna är benägna att närmare motivera sina beslut beträffande svårhetsgrad⁶⁶, vilket jag också kan konstatera efter att ha studerat ett flertal rånfall.

⁶³ Holmqvist m fl, s 383

⁶⁴ Victor, D. *Gärning och individ inför domarskranket*, SvJT 1980, s 192

⁶⁵ Dahlström m fl, s 168

⁶⁶ Victor, D, s 192

Exemplifieringar är klart vanligast när det gäller grova brott och de flesta anknyter till kvantitativa kriterier hos angreppsobjektet eller annat skyddsobjekt – alltså till gärningens objektiva karaktär. Ord som synnerlig, särskilt, svår, betydande är vanligt förekommande. Oftast är skrivningarna sådana att exemplet enligt ordalydelsen förutsätter att konkreta effekter inträtt. Det är också vanligt att det är tillräckligt att gärningen varit kvalificerat farlig.⁶⁷ Vad gäller grovt rån, nämns uttrycket *svår* kroppsskada och förutsätter alltså att den rånade tillfogats detta. Vidare används uttrycket *livsfarligt* våld eller hot om sådant våld, det vill säga kvalificerat farligt. I vissa fall används kvalificeringsgrunder som hänförelse till sättet för gärningens utförande och gärningsmannens inställning till gärningen. Såsom exempel på sådana kvalificeringsgrunder kan nämnas att gärningsmannen visat *hänsynslöshet* eller *råhet*, såsom i BrB 8:6 st 2.

I och med att uppräkningsregleringen i BrB 8:6 st 2 inte är uttömmande eller bindande, har domstolarna ett stort utrymme att väga in andra, i sammanhanget, relevanta faktorer för rubriceringen. Dessutom finns det ett visst spelrum för domstolens egna avvägningar och en tanke är att domstolen här skulle kunna väga in det allmänna rättsmedvetandet⁶⁸ och på så vis agera med större kraft mot den grova rånbrottsligheten, som gemene man anser utgöra ett allvarligt problem. Det är dock näst intill omöjligt att det skulle finnas en helt enig mening i det allmänna rättsmedvetandet och dessutom kan ett fritt tillämpande av värderingar hänförliga till det allmänna rättsmedvetandet också betraktas som legalitetsprincipens antites; att hylla båda tankesätten kan alltså vara svårt. I vissa fall har legalitetsprincipen drivits väl hårt och resulterat i överdrivna lösningar, som i exempelvis NJA 1994 s 732.⁶⁹ Vidare har domstolen att följa andra principer i rättstillämpningen, såsom att söka värderingar i prejudikat eller studera hur annan skriven lag tolkats, som därmed kan ”snäva in” domstolens spelrum. Domstolen har visserligen ingen formell skyldighet att följa prejudikaten, men helt klart är att domstolen inte gärna utan synnerligen starka skäl avviker från de högsta instansernas uppfattning. Viktigt att notera är också att det givetvis inte är tillåtet för en domare att använda sina egna åsikter i sitt dömande.⁷⁰

⁶⁷ Victor, D, s 193

⁶⁸ Ekstedt, O. *Journalismen och rätten*, JT, s 999

⁶⁹ Ekstedt, O, s 1000 och avsnitt 4.11 nedan

⁷⁰ Ekstedt, O, s 999

3.2.1.1 *Livsfarligt våld*

Som en omständighet för domstolarna att särskilt beakta är om det våld som gärningsmannen använt har varit livsfarligt. Förarbetena till BrB 8:6 ger ingen vidare vägledning av vad som bör tolkas som livsfarligt våld. Enligt förarbetena till BrB 3:6 är det inte säkert att en gärning som medfört döden kommer att bedömas som grov, utan det avgörande är om gärningen för gärningsmannen i handlingsögonblicket måste ha framstått som livsfarlig. Vidare nämns att misshandel förövat medelst livsfarligt vapen kan leda till att gärningsmannen straffas för grov misshandel. Vad som menas med livsfarligt vapen omnämns inte, men i misshandelsfallet NJA 1981 s 967 ansågs en yxa vara ett livsfarligt vapen.⁷¹ När det gäller praxis avseende grovt rån, kan konstateras att det i regel krävs att skott avlossats för att betraktas som livsfarligt våld och därmed leda till grovt rån.⁷² Detta stämmer dock inte in på alla rånfall, vilket RH 1987:146 illustrerar väl: gärningsmannen hade slagit offret medvetslöst med en stekpanna och sedan tillgripit 9000 kr från honom. Hovrätten dömde för grovt rån, även fast det i efterhand visat sig att slaget mot huvudet inte hade medfört någon livsfara för offret. Hovrätten menade att detta måste ha berott på tillfälligheter utanför gärningsmannens kontroll.⁷³ Dessutom hade det i det här fallet handlat om ett rån mot en äldre, handikappad man, vilket i sig är en försvårande omständighet.

3.2.1.2 *Tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom*

Denna omständighet ansluter sig till beskrivningen av grov misshandel i BrB 3:6. Mellan bestämmelserna om grovt rån och misshandel är det i regel lagkonkurrens. Har rånaren uppsåtligt tillfogat den rånade svår kroppsskada, skall gärningen sålunda i de typiska fall bestraffas uteslutande som grovt rån jämlikt förevarande paragraf.⁷⁴ Notera dock att domstolen inte är bundna till detta, utan kan döma till rån om detta anses befogat. I NJA 1988 s 321 dömde HD för rån, med motiveringen att gärningsmannen hade använt en sönderslagen Coca-Cola flaska som tillhygge vid rånet och som förvisso hade kunnat förorsaka rånoffret allvarlig skada, men som inte skedde i det här fallet. Kroppsskadan ansågs inte tillräckligt svår för att resultera i grovt rån.

⁷¹ Beckman m fl, s 166

⁷² Se NJA 1972 s 323 i avsnitt 4.2 nedan

⁷³ Dahlström m fl, s 168

⁷⁴ NJA II 1962, s 207

Vidare kan sägas att om rånaren av oaktsamhet orsakat den rånades död eller åsamkat denne icke ringa kroppsskada, skall däremot i regel straffet bestämmas jämlikt bestämmelserna om rån samt vållande till annans död eller till kroppsskada. Om däremot domstolen i sådant fall anser att rånet bör betecknas som grovt, inträder lagkonkurrens.⁷⁵ I förarbetena till BrB 3:6 nämns såsom svår kroppsskada ”förlust av talförmåga, syn eller hörsel, svårt lyte eller annat svårt kroppsfel”, men även annan, anatomiskt sett mindre svår skada om den för den skadade prövas ha särskilt stor betydelse.⁷⁶ Vad gäller uttrycket ”allvarlig sjukdom” säger förarbetena till BrB 8:6 ingenting, medan förarbetena till BrB 3:6 anger att inte endast sjukdom som i det särskilda fallet är allvarlig utan även sjukdom som typiskt sett är att anses som allvarlig, men mindre svårartad i ett visst fall, innefattas i uttrycket.⁷⁷

3.2.1.3 Synnerlig råhet

Till denna försvårande omständighet hör fall där gärningsmannen utsätter offret för exempelvis tortyr eller långvarigt fängslande. Enligt förarbetena till BrB 8:6 anses rån, som förövas mot en ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har särskilt svårt att värja sig, i regel såsom grova. Att råna under sådana omständigheter anses vara synnerligt grymt.⁷⁸ I RH 1989:28 I hade domstolen att bedöma om gärningsmannen visat sådan råhet. I detta fall hade en man i en trappuppgång ryckt till sig en handväska från en äldre kvinna och som av rycket först fallit omkull, varefter mannen släpat henne liggande nedför trappan. Hovrätten ansåg att detta förfarande varit helt onödigt och synnerligen rått, med tanke på kvinnans ålder och att det ägde rum i den egna trappuppgången. I NJA 1989 s 829 fann däremot HD att gärningsmännen *inte* visat synnerlig råhet vid ett postrån. Gärningsmännen hade varit utrustade med teaterrekvisita, såväl vad gäller vapen som handfängsel och av den anledningen inte visat synnerlig råhet. HD dömde för rån. Även i NJA 1999 s 25 blev utgången rån, eftersom det våld som utövats inte var livsfarligt eller synnerligen rått. Detta trots att fyra personer berett sig tillträde till en ung persons bostad och med våld och hot om våld stulit stora summor pengar.

⁷⁵ NJA II 1962, s 207

⁷⁶ Beckman m fl, s 167

⁷⁷ NJA II 1962, s 107

⁷⁸ NJA II 1962, s 208

Vad gäller grov misshandel i BrB 3:6 är *särskild* hänsynslöshet och råhet också en försvårande omständighet. År 1988 ändrades ordet ”synnerlig” till ”särskild”, då det förstnämnda rekvisitet i praxis tolkats restriktivt, med följd att även mycket allvarliga fall av misshandel, då ingen annan kvalifikationsgrund varit tillämplig, hänfördes till den normala svårhetsgraden. Ett sådant exempel är när flera tillsammans misshandlar en annan person; det är främst offrets utsatta läge, när denne angrips av flera samtidigt, som utgör det försvårande momentet och som medför att brottet ofta ter sig särskilt allvarligt, oberoende av vilken skada som har uppkommit av misshandeln. Att byta ut ordet ”synnerlig” till ”särskild” ansågs kunna ge en allmän anvisning till domstolarna att tillämpa ett något mindre restriktivt synsätt när det gäller att kvalificera misshandelsbrott som grova.⁷⁹ Någon motsvarande ändring i BrB 8:6 har dock inte gjorts.

3.2.1.4 *Hänsynslöst utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning*

Detta uttryck saknar, till skillnad från de andra omständigheterna, motsvarighet i BrB 3:6. För att omfattas av denna punkt skall offret ha en skyddslös eller utsatt ställning och gärningsmannen utnyttjat detta på ett hänsynslöst sätt. NJA 1992 s 357 belyser detta krav på ett illustrativt sätt. En av gärningsmännen dömdes för grovt rån eftersom han på ett *hänsynslöst* sätt hade utnyttjat att offret var blind. Den andre gärningsmannen hade också medverkat vid brottet, men ansågs inte ha utnyttjat på ett hänsynslöst sätt att offret var en blind man. Därför dömdes denne endast för rån. Enligt förarbetena åsyftas med uttrycket den rånades *skyddslöshet* bland annat sådana fall som avsågs i äldre SL 21:2 p 3: rån ”å någon som genom allmän farsot, eldsvåda, vattunöd, skeppsbrott, uppro, fiendes åträngande eller annan sådan nöd eller fara var i den belägenhet, att han sig och sin egendom svårligen värja kunde”.⁸⁰ Vidare åsyftas det fallet, att rån förövas mot en ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har särskilt svårt att värja sig. Vad gäller den rånades *utsatta ställning* åsyftas främst sådana fall där rån förövas mot någon som på grund av åliggande eller yrke ej har samma möjlighet som människor i allmänhet att skydda eller försvara sig. Enligt förarbetena anses i regel de allt vanligare rånöverfallen mot droskförare under yrkesutövning (läs: taxichaufförer) vara att bedöma som grova rån. Huruvida bank- och postpersonal eller butiksanställda också skall anses tillhöra särskilt utsatta yrkesgrupper, har varit föremål i domstol; i NJA 1994 s 732 ansågs bankpersonal

⁷⁹ Beckman m fl, s 165-169

⁸⁰ NJA II 1962, s 207 f

inte ha varit i utsatt ställning. Inte heller i NJA 1999 s 25 ansågs en 18-årig yngling som var ensam hemma i bostaden ha befunnit sig i en utsatt eller skyddslös ställning. I riksåklagarens överklagande till HD i NJA 1972 s 323 hävdade denne att det är angeläget att bank- och postpersonal bereds särskilt rättsskydd med hänsyn till sin utsatta ställning. HD verkade dock inte fästa särskilt stor vikt vid just detta, utan fokuserade istället på de vapen som använts vid rånet.

3.2.1.5 Hot om våld

Ett rån av normalgraden kan begås genom hot om våld. Med detta innebär, som redan nämnts ovan, hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara. Således bör till exempel även hot om livsfarligt våld eller som för den hotade framstår som livsfarligt våld kunna kvalificera gärningen till grovt rån.⁸¹ Det står förvisso inte uttryckligen i lagtexten att hot om sådant våld är en särskilt beaktansvärd omständighet vid gränsdragningen, men domstolen skall fortfarande göra en helhetsbedömning och de uppräknade exemplen är på intet sätt uttömmande. Det är alltså fullt möjligt för domstolen att beakta andra omständigheter, såsom hot om våld som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara. BrB 8:6 är en kvalificerad form av grundstadgandet i BrB 8:5 och därför torde rekvisiten i BrB 8:5 automatiskt gälla för BrB 8:6.

I många domskäl resoneras kring huruvida det går att fälla en gärningsman för grovt rån om denne använt eller medfört ett oladdat vapen eller vapenattrapp såsom hotmedel. HD har funnit att rånbrott normalt sett inte bör bedömas som grova brott, om åklagaren inte förmår styrka att vapnen varit laddade. Det är alltså åklagaren som har bevisbördan. I prejudikatet NJA 1972 s 323 uttalade HD att rån mot bank eller annan penninginrättning, vid vilket rånare hotat med skarpladdat vapen i regel bör bedömas som grovt rån, oavsett om skott avlossats eller ej. I NJA 1994 s 732 bedömdes bankrån, vid vilka vapenattrapper hade förekommit, inte såsom grova brott, trots att de som utsattes för rånet upplevde hotet som trängande fara. I NJA 1999 s 25 kunde inte heller visas att vapnet varit laddat och därför dömde HD för rån. HD förklarade att hotet inte hade varit särskilt kvalificerat.

⁸¹ Dahlström m fl, s 170

Motsatsvis skulle det således finnas utrymme för att döma för grovt rån även i fall där gärningsmannen hotat med oladdat skjutvapen, men bara i de fall då hoten kan anses särskilt kvalificerade. Vad som menas med kvalificerat hot är sannolikt när gärningsmannen uttryckligen hotar med att döda offret och pressar vapnet mot offrets kropp eller på annat sätt uppträder utomordentligt grymt mot offret.⁸²

Ett antal rättsfall, bland annat de ovannämnda NJA 1972 s 323 och NJA 1994 s 732, men också NJA 1989 s 321, bildar en stark praxis präglad av återhållsamhet att rubricera rångärningar som grova då det inte är utrett att vapnen varit laddade eller då det visat sig att vapnen inte varit riktiga. HD anförde i NJA 1994 s 732 att inga av de uppräknade omständigheterna i BrB 8:6 st 2 var uppfyllda och menade då att det skulle inge betänkligheter att rubricera gärningarna som grova utan stöd av denna uppräkning; detta trots att uppräknningen ej är bindande eller uttömmande. HD menade att en ändrad brottsrubricering skulle leda till att bankrån normalt eller i stor utsträckning blir att bedöma som grova rån. Trots att HD menade att detta i och för sig var skäligt, lade HD ansvaret på lagstiftaren att ändra brottsrubriceringen.⁸³

Två hovrättsavgöranden från 1993 och 1994 har dock gått tvärtemot HD:s praxis. I både RH 1993:23 och RH 1994:139 har gärningsmännen dömts för grovt rån trots att det inte kunnat styrkas att vapnen varit laddade. Dessa två rättsfall avviker således från den praxis som sedan 1972 präglats av återhållsamhet, när det gäller att anse rånbrott som grova, i synnerhet när skarpladdade vapen inte kommit till användning. Helt klart är att frågan ännu inte är uppklarad.

3.3 Förslag till lagändring avseende grovt rån

Redan 1992 tillsatte BRÅ en arbetsgrupp, vars uppdrag var att kartlägga och analysera möjliga åtgärder för att minska våldet. Arbetsgruppen konstaterade att det var angeläget med en strängare straffrättslig syn på rån, med tanke på att antalet rån ökat kraftigt och det är viktigt att samhället reagerar med kraft mot gärningsmännen. Arbetsgruppen ansåg att strafflagstiftningen borde ändras så, att alla rån med skjutvapen vare sig det varit laddat eller oladdat, skall betraktas som grova och resultera i ett minimistraff på fyra års fängelse.

⁸² Dahlström m fl, s 170

⁸³ Se vidare under avsnitt 3.3

En strängare straffrättslig syn skulle, enligt arbetsgruppen, leda till att rån blev mindre vanligt. Arbetsgruppen menar vidare att det vid en del rån har kunnat klarläggas att rånarna använt vapenatrupp eller oladdat vapen och att detta eventuellt haft sin grund i att rånarna hoppats att rånet därigenom inte skulle betraktas som grovt. Om rånarna gripits hade de fått ett mildare straff, normalt ett års fängelse istället för fyra. Nuvarande rättsregler skulle, ur det perspektivet, kunna sägas fungera avhållande på rånarnas beväpning och våldsanvändning. Å andra sidan menar arbetsgruppen att rånoffret, i de flesta fall, inte kan avgöra om vapnet är äkta eller inte och framför allt inte om ett äkta vapen är laddat med skarpa skott eller inte. För rånoffret upplevs rånet lika skrämmande och allvarligt i båda fallen. Arbetsgruppen menar att lagens nuvarande utformning inte tar någon hänsyn till hur rånoffret upplevt hotet, utan bara till det objektiva faktum om vapnet var skarpladdat eller inte. Personligen anser jag att arbetsgruppen inte uppfattat detta helt korrekt, eftersom det i lagtexten faktiskt inte står något om vare sig skarpladdade vapen eller rånoffrens upplevelser. Däremot framgår detta tydligt av den praxis som skapats genom åren, framför allt i NJA 1972 s 323. Oavsett om det framgår i lagtext eller av praxis, menar arbetsgruppen att konsekvensen av detta är att gärningsmannen får en unik möjlighet att själv påverka påföljden utan att det påverkar dennes möjligheter att genomföra brottet. Även den som rånar en bank med ett oladdat vapen gör det för att komma över så mycket pengar som möjligt och blir denne då gripen behöver denne inte på något sätt styrka att vapnet verkligen var oladdat. Som praxis ser ut idag krävs att polis och åklagare kan bevisa att vapnet var skarpladdat för att domstolen skall kunna döma för grovt rån. I realiteten innebär detta att rånaren måste ha avlossat ett skott eller blivit gripen på bar gärning. I övriga fall måste polisen lägga ner ett mycket stort utredningsarbete på en många gånger hopplös uppgift. Från polishåll råder dock ingen tvekan om att de vapen som används vid rån i de allra flesta fall verkligen är äkta och skarpladdade.⁸⁴

Frågan om väpnade rån har behandlats i justitieutskottet ett flertal gånger och anmärkningsvärt är att alla motioner har avstyrkts bifall. I motion Ju611 förordades att alla brott där vapen använts skulle bedömas som grova brott. JuU konstaterade att sådana brott ofta bedöms som grova av domstolen, exempelvis våldtäkt i BrB6:1, stöld i BrB 8:1 och 8:4 och rån i BrB 8:5 och 8:6, *men* att domstolen skall göra en samlad bedömning av *alla* omständigheter i målet, varav frågan om vapen kommit till användning är *en* betydelsefull

⁸⁴ BRÅ-PM 1992:3, s 72 och s 108-110

omständighet. JuU fann inte skäl att frångå den angivna lagordningen.⁸⁵ Efter detta avslag har såväl BRÅ:s rapport om våld i butik, post och bank som domslutet i NJA 1994 s 732 publicerats. I domslutet resonerade HD kring hur två rån, som utförts med vapenattrapper skulle rubriceras. Gärningarna hade av tingsrätten bedömts som grova rån och av hovrätten som rån av normalgraden. HD hänvisade till att rekvisiten i BrB 8:6 st 2 inte var uppfyllda samt till att rättstillämpningen präglats av viss återhållsamhet att döma för grovt rån när skarpladdade vapen inte kommit till användning. HD hävdade dock samtidigt att det fanns skäl för en ändrad brottsrubricering, men att detta var lagstiftarens ansvar. Efter detta lades två motioner fram; i motion Ju622 anfördes att rån som utförs med vapen eller vapenliknande föremål alltid bör bedömas som grovt rån och i motion Ju631 förordades att brott som utförs med vapen respektive vapenattrapper skall föranleda samma straff. JuU vidhöll dock sin uppfattning beträffande frågan om hur brott som utförs med hjälp av vapen skall bedömas. Enligt utskottets mening skall samma synsätt anläggas på bedömningen när vapenattrapper kommit till användning och att det skall vara fråga om en helhetsbedömning av omständigheterna i målet även i sådana fall. Dessutom konstaterade JuU att rekvisiten för grovt rån ger utrymme för att beakta sådana omständigheter som gärningens farlighet och hänsynslöshet samt de effekter i form av skada, psykiska besvär och annat obehag som den medför för den enskilde. JuU ansåg inte att det behövdes en reglering som tar sikte på vilken typ av redskap som kommit till användning vid gärningens genomförande och avstyrkte de två motionerna.⁸⁶

I motion Ju 701 begärdes återigen en lagändring så att alla väpnade rån bedöms som grova. Som exempel på vapen nämndes kniv, yxa, hivsmittad kanyl, vapenattrapp och oladdat vapen. JuU avstyrkte bifall, med samma motivering som vid 1995/96:JuU14.⁸⁷ Året därpå lades ytterligare en motion fram – 1997/98:Ju712 – där det sades att det är principiellt tveksamt och stridande mot allmän rättsuppfattning att lagstiftningen är utformad på ett sådant sätt att gärningsmannen medges ett övertag, i och med att det är polisens och åklagarens sak att bevisa att vapnet varit skarpladdat. Om inte gärningsmannen skjutit eller om han inte grips på bar gärning måste polisen i stället fråga rånaren och svaret på denna fråga är givet. Det är mer rimligt och mer förenligt med allmän rättsuppfattning att tillmäta

⁸⁵ 1993/94:JuU19

⁸⁶ 1995/96:JuU14

⁸⁷ 1996/97:JuU7

rånoffrets upplevelse större betydelse då det gäller att avgöra om rånet skall anses vara grovt eller inte. Motionärerna menade att offrets upplevelse av rånet är mycket viktigare än gärningsmannens kännedom om vapnet. Motionen fick dock avslag av JuU.

Helt klart är att frågan är kontroversiell. År 2001 höll 250 uraffärer stängt i en landsomfattande protest mot de ökande rånen mot just den typen av butiker och de krävde hårdare tag mot brottslingarna. Demonstranterna menade att det här är resultatet av att bank- och postkontor bygger bort sina risker; då riktar brottslingarna istället in sig på uraffärer och juvelerarbutiker. Demonstranterna krävde bland annat mer effektiva polisinsatser och tydligare lagar, så att alla väpnade rån skall räknas som grova. En anställd hos Magnussons Ur sa: ”Om jag blir utsatt för en rånare med en yxa räknas inte det som ett grovt rån. I så fall måste han råna butiken med en pistol”.⁸⁸

⁸⁸ Olsson, B. & Wettre, K. *De vill ha en tryggare tillvaro*, GP den 7 februari 2001

4 RÄTTSTILLÄMPNING

Det här kapitlet inleds med en kort presentation av hur rättsfallstudien genomförts och därefter presenteras ett antal relevanta rättsfall med tillhörande personliga kommentarer.

4.1 Tillvägagångssätt

Eftersom den här uppsatsen behandlar hur domstolen bedömer de olika omständigheterna vid gränsdragningen mellan rån och grovt rån, är det av största vikt att analysera domskälen i relevanta rättsfall. Vissa HD-avgöranden, exempelvis NJA 1972 s 323, har fått särskilt stor betydelse för gränsdragningen och det är sällan som domstolen avviker från den praxis som utvecklats över tiden efter detta prejudikat, trots att domstolen inte har någon formell skyldighet att följa prejudikat. Frågan är dock om ett över 30 år gammalt rättsfall verkligen kan/skall ha så stor relevans för den typ av rånbrott som begås i dagens våldsorienterade samhälle eller om det finns anledning till översyn av rättspraxis. I några av de rättsfall jag har valt ut, har domstolen uttalat sig om att det behövs en strängare reaktion mot den här typen av rånbrott, men i slutändan presenteras ändå inte något revolutionerande domslut. Det är dessutom oftast i underrätterna eller i skiljaktiga meningar som dessa reaktionära tankar och åsikter kommer till uttryck. Klart är att så länge någon förändring inte äger rum i rättstillämpningen eller i lagstiftningen, kommer detta gamla rättsfall och andra efterföljande, liknande rättsfall fortsätta att vara vägledande.

Jag har valt ut de fall jag ansett mest relevanta, med mina frågeställningar och syfte i åtanke. I några av fallen har skarpladdade vapen använts och i några har oladdade vapen eller inga vapen alls medförts. Detta för att på bästa sätt visa hur domstolarnas så kallade helhetsbedömningar genomförs och för att klargöra hur omständigheterna i BrB 8:5 och 8:6 bedöms. Avsikten är dock inte att göra en heltäckande redogörelse för hur domstolarna dömt, vad enskilda domare haft för åsikter eller för alla rättsfall inom området. Varje rättsfall inleds med en redogörelse för de specifika omständigheterna i fallet och som i huvudsak är baserad på åklagarens gärningsbeskrivning. Jag utelämnar medvetet uppgifter som jag funnit sakna relevans för min uppsats, såsom annan brottslighet, namn, tidpunkt och alltför långa utläggningar om irrelevanta detaljer. Vidare presenterar jag vad de olika instanserna kommit fram till, mer eller mindre detaljerat beroende av dess relevans. Avslutningsvis presenterar jag mina egna synpunkter på domsluten. Dessa synpunkter är

ytterst subjektiva och i många fall också mycket kritiska, men skall inte uppfattas som att jag alltid anser att domstolen dömer fel; det är snarare så att jag vill peka på domstolarnas oenhetlighet angående vilka omständigheter som är mest betydelsefulla samt domstolarnas försiktighet.

4.2 NJA 1972 s 323 - Bankrån med skarpladdade vapen

De två tilltalade, A och B, åtalades för grovt rån mot Handelsbanken i Tullinge. A var beväpnad med en skarpladdad revolver och B med ett skarpladdat hagelgevär när de, efter noggrann planering, uppsökte bankkontoret med avsikt att stjäla pengar. I banklokalen fanns en bankföreståndare, en bankkassörska och två kunder. A har gått med lyft revolver innanför disken till kassörskan och riktat revolvern mot henne och bankföreståndaren, samtidigt som han hotat döda de båda om han inte fick pengar. B stod med hagelgeväret skjutfärdigt vid ena kortändan av bankdisken för att hålla allmänheten och personal i schack. En kund närmade sig B och uppmanade honom att sluta, varvid A yttrat till B att skjuta kunden. När kunden närmade sig, trots B:s uppmaningar att inte komma närmare, har B skjutit mellan kundens fötter eller vid sidan av denne. Därefter har de tilltalade sprungit ut ur lokalen och kunden sprungit efter dem i avsikt att förhindra rånarnas avfärd. A har i samband med detta, hotat kunden med den skarpladdade revolvern. Åklagaren ansåg att rånet var grovt, eftersom rånarna vid brottets utförande använt sig av laddade skjutvapen, av vilka ett kommit till användning och eftersom gärningsmännen på ett synnerligen hänsynslöst sätt utnyttjat banktjänstemännens och en kunds skyddslösa och utsatta ställning.

4.2.1 Tingsrätten

Tingsrätten fann att gärningen ej kunde vara att bedöma som grovt rån, detta eftersom det vare sig för bankkunden eller någon annan varit någon omedelbar risk för dem att träffas av skottet. Gärningen ansågs dock vara av allvarlig karaktär. A dömdes till fängelse i fyra år och sex månader för *rån* (och annan brottslighet) och B dömdes till fängelse i tre år och sex månader för *rån* (och annan brottslighet).

4.2.2 Hovrätten

I hovrätten hävdade den ena gärningsmannen att revolvern kunde laddas med fem skott men att den vid råntillfället innehöll fyra patroner och att den del av magasinet som befann sig i skjutläge var tomt. Hovrätten fann alla vapenhot, uppmaningar och skottlossning i riktning mot bankkunden styrkta. Skottlossningen var förvisso våld av livsfarlig karaktär, men hovrätten ansåg inte att detta kunde föranleda att brottet skulle anses som grovt och hänvisade till vad tingsrätten yttrade om ”avsaknad av omedelbar risk att träffas av skottet”. Enligt hovrätten fanns inga andra omständigheter som skulle ge anledning att bedöma gärningen som grovt rån, dock ansåg hovrätten att gärningen var av allvarlig beskaffenhet. Hovrätten dömde för *rån* och skärpte straffen för A till fem år och för B till fyra års fängelse.

4.2.2.1 Skiljaktig mening

Rättens ordförande var skiljaktig och pekade på omständigheter som att rånarna använt sig av skarpladdade vapen, uppträtt på ett synnerligen hotfullt sätt såväl genom ord som handling, riktat revolver mot bankkassörskans huvud på mycket nära håll samt skjutit i en riktning som med stor sannolikhet inneburit avsevärd risk för att en bankkund kunnat träffas. Situationen måste ha upplevts som direkt livshotande och därför borde rånet anses som grovt.

4.2.3 Högsta Domstolen

Riksåklagaren överklagade och menade att antalet väpnade rån mot banker, postkontor och andra penninginrättningar stigit snabbt under de senaste åren och att det var av vikt att samhället med kraft ingriper mot sådana rånare och utnyttjar de strafftider som gällande lag innehåller. RÅ menade vidare att den omständigheten att skjutvapen begagnats vid rån tidigare varit föremål för en mycket oenhetlig bedömning i rättspraxis och krävde därför ett auktoritativt uttalande i föreliggande tolkningsfråga, med hänsyn till ifrågavarande brotts stigande frekvens och allvarliga karaktär. RÅ menade att brottet i regel borde bedömas som grovt åtminstone om rånaren vid gärningens begående avlossat skarpa skott med skjutvapen. Skottlossning i en inomhuslokal bland oskyddade människor torde nämligen regelmässigt innebära livsfara för dessa. Det måste, enligt RÅ:s mening, anses angeläget att bank- och postpersonal bereds särskilt rättsskydd med hänsyn till sin utsatta ställning. HD bestämde sig för att ändra rubriceringen till *grovt rån* i enlighet med RÅ:s yrkande och

dömde A till fängelse i sex år och B till fängelse i fem år. HD uttalade att rån mot banker och penninginrättningar vid vilka rånaren hotat med skarpladdat skjutvapen, i regel bör bedömas som grovt rån, oavsett om skott avlossats med vapnet eller inte.

4.2.4 Egna synpunkter

Detta rättsfall är ständigt återkommande såsom prejudikat. Jag är inte kritisk mot att utgången i HD till slut blev grovt rån, däremot är jag djupt förvånad att de två första instanserna var så "kallsinniga" i sina bedömningar och hävdade att rånet inte varit tillräckligt hänsynslöst samt att det inte förelegat någon risk att någon skulle träffas av skottet. Dessutom yttrade hovrätten att det inte funnits några andra omständigheter som skulle kunna leda till grovt rån. Jag anser att både tingsrättens och hovrättens helhetsbedömningar är undermåliga; hovrättens ordförande var dock skiljaktig och pekade på en rad försvårande omständigheter såsom synnerligen hotfullt uppträdande, riktad revolver mot kassörskas huvud, avlossat skott *samt* att situationen måste ha upplevts som direkt livshotande för personerna i lokalen. Riksåklagarens långa utläggning om hur viktigt det är att reagera mot denna typ av brott och att praxis blir enhetlig var uppenbarligen framgångsrik, eftersom detta rättsfall numera är det mest vägledande inom rånområdet. HD:s bedömning kan inte betraktas som heltäckande, eftersom HD valt att enbart fokusera på att vapnet varit skarpladdat. I det här fallet var det förvisso inte sannolikt att HD skulle komma fram till annat domslut än grovt rån, men det hade ändå varit på plats med en helhetsbedömning från HD:s sida, med tanke på att riksåklagaren ville ha ett auktoritativt uttalande.

Det är mycket vanligt att HD:s beslut i detta rättsfall används för att dra motsatslut från när det handlar om rån som utfört med oladdade eller oäkta vapen och därmed döma för rån. Jag anser personligen att detta inte kan vara ett korrekt förfarande; vad domslutet innebar var att rån med skarpladdade vapen inte ska komma undan med rån, utan att betraktas som grovt rån. Jag är tveksam till om tanken också var att andra rån motsatsvis skall betraktas som rån av normalgraden. Jag tror inte att detta var vad riksåklagaren eller HD egentligen menade, men det är också bara rena spekulationer å min sida. Jag tolkar riksåklagarens uttalande som att även andra typer av rån, med laddade eller oladdade vapen, *också* kan betraktas som grova, men att just de som RÅ nämnde i regel skall vara grova. Det verkar nästan som att domstolarna i senare rånmål varit lättade av att

automatiskt kunna hänvisa till detta prejudikat och motsatsvis döma rån med oladdade eller oäkta vapen såsom rån av normalgraden. Personligen tror jag inte att riksåklagaren eller HD hade räknat med de konsekvenser som, det i och för sig korrekta, domslutet fått. I tider då användandet av vapenattrapper ökat vid utförande av brott, är frågan är om det då inte är hög tid att ändra praxis på området i skärpande riktning.

4.3 RH 1989:28 I - Rån mot åldring, inget vapen

Gärningsmannen har medelst våld å 83-åriga målsäganden stulit hennes handväska, innehållande ca 7500 kronor i kontanter och andra föremål. Våldet har bestått i att gärningsmannen i samband med att han försökt förmå målsäganden att släppa väskan ryckt omkull henne i trappan och sedan släpat henne liggande på rygg med huvudet före ett tiotal meter nedför trappan. Den rånade ådrog sig inte ringa skador. På grund av målsägandens höga ålder har den tilltalade genom sitt handlande visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat hennes skyddslösa ställning. Åklagaren yrkade på grovt rån.

4.3.1 Tingsrätten

Tingsrätten fann att gärningen var att betrakta som rån, med hänsyn till att målsäganden fallit omkull och även släpats utför en trappa och därvid erhållit skador. Visserligen har gärningen riktat sig mot en äldre, försvarslös kvinna, men tingsrätten fann likväl att omständigheterna vid gärningstillfället inte var sådana att gärningen kunde rubriceras som grovt brott och dömde till fängelse i två år och sex månader för *rån*.

4.3.2 Hovrätten

Hovrätten beaktade att målsäganden var en späd, äldre dam och att hon med hänsyn detta kan hon ha framstått som ett både lätt och lämpligt offer. Dådet verkade inte ha föregåtts av någon egentlig planering, men gärningsmannen har ändå följt efter målsäganden i avvaktan på lämplig plats att råna henne. Hovrätten ansåg det försvårande att gärningen förövats i hennes egen trappuppgång, vilket inneburit en kränkning av hemfriden. Målsäganden höll kvar i väskan när hon fallit av rycket, och gärningsmannen ansågs ha använt mer våld än nödvändigt för att ta väskan. Hovrätten fann att den tilltalade visat sådan synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat målsägandens skyddslösa ställning att rånet bedömdes som *grovt* och påföljden bestämdes till fängelse i fyra år.

4.3.2.1 *Skiljaktig mening*

Ett hovrättsråd ansåg att den tilltalade i och för sig försatt målsäganden i en farlig situation och skadat henne betydligt, men eftersom den tilltalade inte använt sig av något vapen eller tillhygge eller ens hotat henne samt att gärningen framstod som en impulshandling kan gärningen inte ses som grov.

4.3.3 **Egna synpunkter**

Tingsrätten gjorde en mycket undermålig helhetsbedömning. Visserligen betonades att rånet riktats mot en äldre person, men ansåg ändå inte att det var befogat att döma för grovt rån. Hovrätten gjorde emellertid en fullgod bedömning av alla omständigheter; rånoffrets ålder och fysik, att gärningen ägt rum i offrets trappuppgång, övervåld som ansågs brutalt, synnerlig råhet samt hänsynslöst utnyttjande av offrets skyddslösa ställning. Att rånaren inte använt vapen ansågs inte som en förmildrande omständighet, eftersom det redan i förarbetena uttalas att äldre personer utgör en skyddslös grupp. Den skiljaktiga mening som ett hovrättsråd yttrade verkade inte särskilt välgrundad, då denne anmärkte att vapen inte använts och att gärningen var en impulshandling. Hovrättens dom överklagades, men HD tog inte upp fallet till prövning. Jag anser att det inte finns något att anmärka på det här domslutet.

4.4 **RH 1993:23 - Värdetransportrån med oladdade vapen**

Den tilltalade har, tillsammans och i samråd med två andra personer, medelst våld å person och hot som inneburit och för de hotade framstått som trängande fara stulit 5 292 066 kronor i kontanter och resecheckar ur en värdetransportbil i Nacka. Hotet har bestått i att den tilltalade och en kumpanerna riktat skjutvapen mot väktarna A och B och hotat att skjuta om de inte gjorde som de ville. Våldet har bestått i att den tilltalade tvingat ner A på marken och tryckt vapnet mot dennes huvud, räknat ner tiden innan denne skulle skjutas och att kumpanen har slagit B så att denne har ramlat. Väktarna har berövats friheten genom att de ställts under bevakning av den tredje kumpanen. Enligt åklagaren var rånet mot värdetransporten grovt redan på den grunden att vapnen - oaktat att det inte blivit utrett om de var riktiga eller skarpladdade - använts på ett hänsynslöst sätt mot obeväpnade väktare. Det stora bytet har även detta ensamt ansetts konstituera grovt rån.

4.4.1 Tingsrätten

Tingsrätten fann åtalet styrkt och dömde den tilltalade till sju års fängelse för grovt rån jämte annan brottslighet, av skäl att värdet av det tillgripna var avsevärt, att utredningen visat att rånet innefattat hänsynslösa övergrepp mot A och B i form av både misshandel och frihetsberövanden, samt att det inte framkommit annan uppgift i målet än att skjutvapen använts. Enligt tingsrätten har det inte haft någon betydelse vid bedömningen av brottets allvar, huruvida vapnen varit laddade eller inte. Tingsrätten menade dessutom att det inte heller hade spelat någon roll om vapnen varit oäkta, ty det mest väsentliga är hur den som blivit utsatt för våldet eller hoten med vapnen uppfattat detta.

4.4.2 Hovrätten

Hovrätten *fastställde tingsrättens domslut* och resonerade kring rekvisiten i BrB 8:6 st 2 och betonade att dessa endast är exempel på vad som kan vägas in vid rubriceringen av brottets svårhetsgrad. Hovrätten hänvisade till NJA 1972 s 323 och NJA 1989 s 829 och ansåg att HD:s slutsatser att hot med oladdade vapen och vapenattrapper inte kan leda till att gärningen bedöms som grovt rån är felaktiga och att det avgörande istället måste vara hur vapnet används i varje enskilt fall för att understryka det hot rånan är ute efter att inpränta i sitt offer. Hovrätten menade vidare att det redan i grundstadgandet för rån i BrB 8:5 talas om hot som för den hotade framstår som trängande fara och i det aktuella fallet fanns ingen anledning att misstro att väktarna trodde att det rörde sig om äkta vapen. Den tilltalades vapenhot mot A:s huvud var utomordentligt grymt och utgjorde ett hänsynslöst utnyttjande av väktarens skyddslösa och utsatta ställning, oavsett om pistolen varit laddad eller inte. Vidare ansåg hovrätten att det höga värdet på bytet ensamt kunde konstituera grovt rån; särskilt eftersom rånarna tillskansat sig det belopp de hade förväntat sig.

4.4.3 Egna synpunkter

Detta är ett av de senare hovrättsavgöranden som avviker från den starka praxis som präglas av återhållsamhet att rubricera rån som grova när skarpladdade vapen inte använts. Det här domslutet överklagades inte av någon part. Utgången och resonemangen i detta rättsfall ligger helt i linje med vad jag anser är korrekt. Tingsrätten gjorde en mycket heltäckande bedömning av alla omständigheter i målet. De betonade det avsevärda värdet av det tillgripna, de hänsynslösa övergreppen mot de rånade samt att det är *hur* rånoffren upplevt våldet och hoten med vapnen som är det väsentliga. Hovrätten gjorde en bra

sammanvägning av olika omständigheter och både tingsrätten och hovrätten ville inte fokusera på huruvida vapnet varit laddat eller inte, utan istället på hur de rånades upplevelser av hoten varit. Därmed ges tyngd åt uttrycket ”hot som för den hotade framstår som trängande fara” i BrB 8:5. Detta fall kan jämföras med det senare NJA 1999 s 25 där hotet inte ansågs tillräckligt kvalificerat eftersom vapnen inte varit laddade (se avsnitt 4.12 nedan). Motsatsvis skulle det alltså finnas utrymme att döma för grovt rån i de fall hoten varit särskilt kvalificerade och i det aktuella fallet ansågs uppenbarligen hoten uppfylla detta kriterium. Jag anser att detta hovrättsavgörande på ett bra sätt visar hur en helhetsbedömning skall gå till för att gränsdragningen mellan rån och grovt rån blir korrekt. Jag anser vidare att domstolarna borde hänvisa till detta avgörande istället för NJA 1972 s 323. På grund av domstolarnas stelbenthet har detta tyvärr inte skett, med undantag för RH 1994:139 som behandlar en liknande situation (se avsnitt 4.5 nedan).

4.5 RH 1994:139 - Postrån med oladdade vapen

De tre gärningsmännen, A, B och C, planerade att gemensamt och i samråd utföra ett väpnat rån mot postkontoret i Åkers Styckebruk. De anskaffade vapen och ammunition samt rekognoscerade brottsplatsen innan rånet skulle utföras. Vid råntillfället trängde de beväpnade A och B in i postlokalen. A riktade ett avsågat hagelgevär mot kunderna i lokalen och beordrade ner dem på golvet, samtidigt som B med pistol och kofot tvingade sig in genom paketvågsintaget och beordrade kassörskorna att öppna valvet och kassorna samt att alla andra skulle lägga sig på golvet. Kontanter för sammanlagt 232 089 kronor stals. Hotet om våld bestod i B använt sig av vapen för att tilltvinga sig pengar, vilket för kassörskorna inneburit och framstått som trängande fara. Enligt åklagaren var rånet grovt eftersom det förövats under vapenhot, trots att det inte visats att vapnen varit skarpladdade, samt att de tilltalade på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskornas skyddslösa och utsatta ställning. Dessutom var planeringen av betydelse för bedömningen av svårhetsgrad.

4.5.1 Tingsrätten

Tingsrätten resonerade kring brottets svårhetsgrad och nämnde i sammanhanget NJA 1972 s 323. Tingsrätten ansåg att starka indicier talade för att de vapen som använts vid rånet varit laddade, dels för att de tilltalade inte kunnat lämna någon förklaring till att de var för sig medfört ammunition, trots att de bestämt sig för att inte skjuta skarpt och dels för att fynden av patroner i en mosse som rånarna passerat starkt talade för att de där i all hast

gjort patron ur. Tingsrätten menade att det inte var hundra procentigt styrkt att vapnen varit skarpladdade vid rånet, men att detta, i motsats till vad som yttrades i NJA 1972 s 323, inte spelade någon roll eftersom gärningsmännen haft ammunition omedelbart tillgängligt och att det är ett ögonblicks verk att ladda ett vapen. Tingsrätten ansåg därför att det inte var sakligt motiverat att göra åtskillnad mellan de fall då ett skarpladdat vapen använts och de fall då vapnet varit oladdat men gärningsmannen haft möjlighet att ladda det snabbt. Tingsrätten fäste således inte särskild vikt vid att det skulle krävas skarpladdat vapen *de facto*. Tingsrätten menade vidare att kassörskorna inte kunde anses ha varit i en skyddslös och utsatt ställning. Tingsrätten dömde de tilltalade för *grovt rån* till fängelse i fyra år för B och C och tre år och sex månader för A.

4.5.2 Hovrätten

Hovrätten *fastställde tingsrättens dom* och ansåg att enbart frågan om vapnet varit laddat inte ensamt kan vara avgörande för bedömningen av brottets svårhetsgrad, utan hänsyn måste tas till andra faktorer som ensamma eller tillsammans kan medföra att rånet betraktas som grovt. I detta fall menade hovrätten att de inslag av noggrann planering, utrustning och hänsynslöshet mot andra människor som präglade rånet borde medföra att rånet bedöms som grovt. Hovrätten påpekade också att rånet genomförts enligt ett mönster som blivit allt vanligare under senare år: rån mot ett mindre postkontor på liten ort, tre personer med vapen och en vakt med flyktbil. Rånet utfördes effektivt och med starka inslag av hotfullt uppträdande mot och förnedrande behandling av postkassörskorna samt kunderna i lokalen.

4.5.3 Egna synpunkter

Även i detta rättsfall valde tingsrätten och hovrätten att avvika från HD:s praxis på området, kanske tack vare RH 1993:23. Domslutet överklagades, men HD valde att inte ta upp det till prövning. Tingsrättens resonemang om att det är ett ögonblicksverk att göra ett oladdat vapen till skarpladdat är mycket talande för hur fel det kan vara att döma bort ett rån som icke grovt, bara för att vapnen inte varit laddade. En rånare som blir stressad, kanske inte tvekar att ta till extra våld och det kan då ligga nära till hands att ladda vapnet. Jag anser, liksom tingsrätten, att det inte är korrekt att skilja på dessa två situationer. Dock anser jag att tingsrätten fokuserar väl mycket på att ”det är ett ögonblicksverk att förbyta ett oladdat vapen till ett skarpladdat vapen”, vilket gör att det kan spekuleras i om

tingsrätten indirekt faktiskt valt att följa NJA 1972 s 323. Hovrätten å sin sida påpekade att de gjort en samlad bedömning av flera olika omständigheter, eftersom det ansågs för tunt att enbart låta vapenfrågan vara avgörande vid gränsdragningen. Hovrätten beaktade såväl planering, rånmönster, förnedrande behandling som utrustning. Personligen anser jag att hovrättens bedömning av alla omständigheter i målet bäst uppfyller den i förarbetena angivna helhetsbedömning som domstolen ska göra vid gränsdragningen.

4.6 Mål nr B 158-00, B 180-00 - Kisarånet

De tre tilltalade planerade att råna Östgöta Enskilda Bank i Kisa och anskaffade därför rånutrustning bestående av skjutvapen, sprängmedel, ammunition och handgranater samt upprättade detaljerade flyktplaner. De tilltalade har sedan gemensamt och i samråd och medelst hot om våld – vapenhot - stulit cirka 2,6 miljoner. Samtliga rånare har varit utrustade med skarpladdade vapen och hoten har riktat sig mot fem företrädare för banken. Två av rånarna har tvingat personalen att överlämna pengarna till dem samt att lägga sig på golvet. Vapenhotet har för de hotade framstått som livshotande. En av rånarna har varit stationerad utanför banken för att hålla vakt med hjälp av ett automatvapen. Bankpersonal och kunder har framhållit att de varit livrädda under rånet och upplevt mer eller mindre allvarliga psykiska efterverkningar efter dådet. Åklagaren ansåg att brottet var grovt, då rånarna varit utrustade med skarpladdade vapen och visat synnerlig råhet genom sitt handlande och utnyttjat bankpersonalens utsatta och skyddslösa ställning på ett hänsynslöst sätt. Dessutom hade ett mycket stort penningbelopp tillgripits och brottet föregåtts av noggrann planering.

4.6.1 Tingsrätten och hovrätten

Åklagaren åberopade en mycket omfattande teknisk och skriftlig bevisning och tingsrätten bedömde att alla tre gärningsmännen deltagit på likvärdigt sätt vid rånet. Alla var beväpnade med skarpladdade vapen och samtliga använde vapnen såsom hotmedel. Tingsrätten ansåg därmed att de gjort sig skyldiga till *grovt rån*. Eftersom de tilltalade också dömdes för mord, konsumerades det grova rånet av detta. Hovrätten fastställde tingsrättens dom i fråga om skuld och påföljd.

4.6.2 Egna synpunkter

Att det är fråga om grovt rån i det här fallet är givetvis inget att orda om. Målsägandens utförliga berättelser om hur de hotats till livet och haft vapen riktade mot sig nära är två omständigheter som definitivt skall leda till att brottet bedöms som grovt rån. Att vapnen varit skarpladdade ansågs försvårande, men personligen anser jag att detta faktum inte bör vara avgörande för utgången i målet. Jag anser att det inte skall spela någon roll om gärningsmännen i det här fallet istället hade använt sig av oladdade eller oäkta vapen; rånoffren hade sannolikt upplevt situationen lika skrämmande. Åklagaren yrkade på grovt rån med motiveringen att, förutom att vapnen varit skarpladdade, att gärningsmännen visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat bankpersonalens utsatta och skyddslösa ställning *samt* att det tillgripna penningbeloppet var mycket stort och att brottet varit noggrant planerat. Detta visar att åklagaren har gjort en helhetsbedömning av alla omständigheter i målet. Tingsrätten och hovrätten nöjde sig dock med att konstatera att vapnen varit skarpladdade och angav detta som skäl till att döma för grovt rån. Jag kan tänka mig att det var den här typ av gärningar som riksåklagaren och HD avsåg i NJA 1994 s 732 (se avsnitt 3.3 och 4.11). Vad domstolarna i allmänhet dock inte har förstått är att det inte endast är sådana här extremt brutala gärningar som kan räknas som grova rån, men att dessa *definitivt* måste betraktas som sådana. Det kan inte vara rimligt att sådana här, trots allt ovanliga, gärningar skall sätta ribban för vad som skall anses vara grovt rån och inte.

4.7 NJA 2002 s 270 - Taxirån med laddat vapen

Den tilltalade har, tillsammans och i samförstånd med annan, medelst hot som inneburet och för den kvinnliga taxiföraren framstått som trängande fara, stulit hennes taxikassa om cirka 3000 kr, två mobiltelefoner m.m. Hotet har bestått i att de båda har hotat henne med en laddad pistol och gjort uttalanden till henne med innebörd att göra som de ville, annars skulle hon inte överleva. Taxiföraren har dessutom blivit nertvingad i bagageutrymmet samtidigt som den laddade pistolen riktats mot henne. Därefter har den tilltalade lämnat taxiföraren på den ödsliga platsen. Åklagaren ansåg att brottet var grovt, då gärningsmännen visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa och utsatta ställning såsom taxiförare.

4.7.1 Tingsrätten

Tingsrätten fann det styrkt att den tilltalade hotat målsäganden såsom åklagaren beskrivit och att målsäganden blivit livrädd. Tingsrätten hävdade, i enlighet med förarbetena, att taxiförare är en särskilt utsatt yrkesgrupp för brott av detta slag och åtskilligt talar för att sådana rån, särskilt när de genomförs med skjutvapen, skall bedömas som grova. Tingsrätten menade dock att denna regel inte är undantagslös, utan varje fall måste bedömas för sig och ansåg att det inträffade i det här fallet var mycket allvarligt men inte hade ett straffvärde, som i sig låg på fängelse i fyra år eller däröver. Rånet bedömdes därför inte som grovt utan istället som *rån*. Den tilltalade dömdes till fängelse sju år (inklusive annan brottslighet).

4.7.2 Hovrätten

Hovrätten fann också att rånbrottet visserligen varit förhållandevis allvarligt, men ansåg ändå att gärningen skulle betraktas som *rån*. Hovrätten ändrade dock påföljden till fängelse i fem år.

4.7.3 Högsta Domstolen

Riksåklagaren överklagade hovrättens dom och yrkade på grovt rån. HD redogjorde för de olika omständigheterna i BrB 8:6 st 2 och hänvisade till ett antal rättsfall som visade på återhållsamhet när det gäller att anse rånbrott som grova. HD betonade också att det uttalats i förarbetena att rånöverfall mot droskförare under yrkesutövning i regel skall bedömas som grovt rån. HD ansåg det klarlagt att det vapenhot som riktats mot taxiföraren måste ha framstått som livshotande och skrämmande i den skyddslösa och utsatta situation som hon befunnit sig i, även fast hon inte vållats några fysiska skador. HD ansåg att rånbrottet, vid en samlad bedömning, var av så allvarlig art, främst med hänsyn till att vapenhot riktats mot en person i en så utsatt yrkesgrupp som taxiförare, att det var rimligt att rubricera brottet som *grovt rån* och utdömde fängelse i fem år.

4.7.4 Egna synpunkter

I det här fallet är det underrätterna som agerat med försiktighet, trots att det är klarlagt att gärningen gått till på det vis som åklagaren beskrivit, det vill säga hot med laddad pistol, synnerlig råhet och hänsynslöst utnyttjande av den rånades skyddslösa och utsatta ställning som taxiförare. Tingsrätten hävdade att det inte är en undantagslös regel att alla taxirån

bedöms som grova och ansåg att detta fall var ett sådant undantag. I förarbetena står det dock klart och tydligt att taxirån i regel skall betraktas som grova. Detta har HD fäst särskild vikt vid i sin helhetsbedömning och framhöll den rånades skrämmande upplevelser. Det är positivt att HD för en gångs skull inte stödjer sig mot den återhållsamma praxis som bildats, även fast i det här fallet hade varit enkelt att göra det, eftersom skarpladdat vapen använts.

4.8 NJA 1992 s 357 - Blind man, både vapen och inte vapen

Två gärningsmän, A och B, har gemensamt och i samråd olovligen trängt in i målsägandens lägenhet och där, genom att mot denne utöva både våld och hot som inneburit trängande fara, stulit olika föremål och kontanter till ett värde av omkring 20 000 kronor. Våldet och hotet har bestått i att A har knuffat in den blinde mannen in i lägenheten och att B uppgivit att han skulle sticka kniven i bröstet på mannen och strimla honom i ansiktet om han inte tog fram pengarna. Målsäganden upplevde honom som mycket hotfull. Den kniv som användes kan ha varit den rånades egna kniv. Efter händelsen har målsäganden känt rädsla när han vistas i lägenheten, han släpper inte in någon utan att veta vem det är. Åklagaren menade att brottet är grovt, eftersom de tilltalade på ett hänsynslöst sätt utnyttjat en blind mans skyddslösa ställning.

4.8.1 Tingsrätten och hovrätten

Tingsrätten fann det styrkt att de tilltalade olovligen trängt in i bostaden och med våld i form av knuff och hot om allvarligt fysiskt våld, som inneburit trängande fara för målsäganden bestulit honom på pengar. Det ansågs vara för visst att de tilltalade varit införstådda med att de hade att göra med en blind man; tingsrätten ansåg att brottet redan av denna anledning var mycket allvarligt. Rånet var dock inte särskilt välplanerat och gärningsmännen medförde inte heller något vapen till lägenheten, varför brukandet av kniven ansågs vara en impulshandling. Sammantaget ansåg tingsrätten att omständigheterna inte var sådana att brottet kunde betraktas som grovt rån utan som *rån* och dömde till fängelse i tre år. Hovrätten fastställde tingsrättens dom i den överklagade delen.

4.8.1.1 Skiljaktig mening i tingsrätten

En nämndeman var skiljaktig och hävdade att brottet var grovt, eftersom de tilltalade hade utnyttjat en blind mans skyddslösa och utsatta ställning på ett hänsynslöst sätt.

4.8.1.2 Skiljaktig mening i hovrätten

Två nämndemän var skiljaktiga och menade att de tilltalade angripit en blind man i dennes hem och använt våld och hot om mer våld för att få pengar. De ansåg dessutom att gärningen varit mer planerad än vad tingsrätten ansåg och att brottet därför skulle vara grovt rån.

4.8.2 Högsta Domstolen

HD ansåg att det fanns åtskilliga omständigheter som talade för att de tilltalade känt till att målsäganden var blind redan när de beslutade sig för att utföra brottet. Detta har dock inte varit av avgörande betydelse, eftersom detta torde ha blivit klart för dem vid inträngandet i bostaden. Vidare menade HD att inget visat på de tilltalade kommit överens om att använda våld eller hot om målsäganden skulle visa sig vara hemma. Det var dock utrett att B hotat att ta ner målsäganden i källaren för att märka denne och dessutom hotat att sticka denne i bröstet och orsakat en rispa i ansiktet. HD ansåg att B därvid hade utnyttjat den rånades skyddslöshet på ett hänsynslöst sätt. Rånets hade i och för sig inte föregåtts av nämnvärd planering och vapen hade inte medförts till lägenheten, men vid en samlad bedömning ansåg HD att brottet vara av så allvarlig art att B dömdes för *grovt rån* till fängelse i fyra år. A hade utövat våld mot målsäganden genom att knuffa in honom i lägenheten i samband med inträngandet och sedan genom att rycka denne från ytterdörren. Det var dock inte klarlagt om han haft uppsåt att hota och använda kniven som B gjort, därför dömdes A endast för *rån* till fängelse i tre år.

4.8.3 Egna synpunkter

Det här rättsfallet kan sägas innefatta två domslut; ett för grovt rån och ett för enkelt rån. Skillnaden ligger i uppsåten till användandet av vapnet och hoten; två faktorer som ofta är betydelsefulla för just brottsrubriceringen av rån. I det här fallet har de två första instanserna förvisso noterat att den rånade var blind och därmed mer utsatt, men samtidigt satt fokus på att våldet och hotet med kniven var impulshandlingar, eftersom offrets egna kniv använts. Jag ifrågasätter varför en impulshandling anses mindre allvarlig än en

planerad. HD menade istället att det faktum att eget vapen inte medförts och att planeringen inte varit så noggrann inte spelade någon roll i B:s fall då offret varit en blind man och som i sig är försvårande enligt förarbetena. Vad gäller A har denne genomfört gärningen tillsammans med B och oavsett om användandet av kniv varit en impulshandling av B och oavsett om de var överens eller inte om att använda våld, anser jag att A haft lika stor del i rånet som B; antingen är man med eller så är man inte med. Jag anser att A skulle ha dömts för grovt rån, med stöd av att förarbetena till BrB 8:6 säger att handikappade personer har ett särskilt rättsskydd. Huruvida A haft uppsåt till knivens användande, anser jag således sakna relevans. Dessutom har gärningsmän i andra rättsfall dömts till grovt rån, trots att vapen ej medförts; se RH 1989:28 I. HD verkar vilja fokusera på offrets utsatta ställning i både A och B:s fall, men väljer ändå till slut att låta användandet av vapnet fölla avgörande. Helhetsbedömningen är bra i övrigt.

4.9 NJA 1988 s 321 - Butiksrån med sönderslagen flaska

Den tilltalade har genom våld å en kassörska stulit cirka 630 kronor i kontanter. Våldet har bestått i att den tilltalade tryckt en sönderslagen Coca-Cola flaska mot kassörskans hals, varvid hennes tröja skurits sönder och en kraftig rodnad uppstått på halsen. Den tilltalade hade deformerat flaskan mot en stenvägg så att det blev en lång smal spets på flaskan. Syftet med att ha med sig flaskan vara att skapa en överraskningseffekt. Kassörskan blev fruktansvärt omskakad av det inträffade. Enligt åklagaren var gärningen att anse som grov, eftersom den tilltalade genom sitt handlingssätt visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa och utsatta ställning.

4.9.1 Tingsrätten

Tingsrätten konstaterade att flaskan haft en längd av cirka 27 cm och ansåg det försvårande för den tilltalade att denne deformerat flaskan till att likna en kniv och som sedan förts mot den rånade. Däremot ansåg tingsrätten inte att den tilltalade visat synnerlig råhet eller hänsynslöst utnyttjat kassörskans utsatta ställning. Tingsrätten dömde för *rån* till fängelse i två år och sex månader.

4.9.2 Hovrätten

Det var klarlagt att kassörskan var placerad i kassaspärren på sådant sätt att hon inte kunde ta sig därifrån utan att passera den tilltalade. Hovrätten menade därför att den tilltalade

sålunda genom sitt uppträdande på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa och utsatta ställning, med påföljd att brottet betraktades som *grovt rån*. Hovrätten dömde till fängelse i fyra år och sex månader.

4.9.2.1 *Skiljaktig mening*

Ett hovrättsråd var skiljaktigt och ansåg att våldet förvisso var av allvarligt slag, men att den tilltalade inte visat synnerlig råhet, med hänsyn till de ringa skador som uppstått. Inga hot hade heller yttrats och dessutom stod flera personer i kassakön, varvid målsäganden inte varit helt utlämnad åt den tilltalade. Angreppet har därför inte varit så hänsynslöst att det kunde leda till grovt rån.

4.9.3 **Högsta Domstolen**

I HD framgick att den tilltalade till en början haft flaskan i ett stickgrepp mot den rånade, men när den rånade ryggade tillbaka och samtidigt grep tag i flaskan, släppte den tilltalade flaskan och rusade ut ur butiken. HD ansåg att den sönderslagna flaskan i och för sig utgjort ett farligt tillhygge som hade kunnat orsaka allvarlig skada, men att rånarens valhäntha och impulsiva agerande och det faktum att den rånade endast fått ringa skador haft betydelse för bedömningen av svårhetsgrad. HD dömde för *rån* med motiveringen att den tilltalade inte visat synnerlig råhet, inte utnyttjat kassörskans utsatta ställning på hänsynslöst sätt samt att omständigheterna i övrigt ej varit sådana att rånet kan bedömas som grovt. HD dömde till fängelse i två år och sex månader.

4.9.4 **Egna synpunkter**

I det här fallet har de tre instanserna inte varit ense i gränsdragningsfrågan. Tingsrätten och Högsta domstolen kom fram till samma domslut och har till största delen hänvisat till samma omständigheter i sina domskäl. HD betonade att kassörskan inte befunnit sig i en utsatt eller skyddslös ställning, medan hovrätten ansåg dock att kassörskan visst varit i en utsatt position, eftersom denne varit placerad vid en kassaspärr. Vidare betonade HD den tilltalades valhänthet och impulsivitet, men personligen anser jag inte att dessa faktorer bör ha någon betydelse för huruvida en rångärning är grov eller inte. Jag anser inte att impulsiva ageranden nödvändigtvis är mindre farliga eller råa än planerade ageranden och bör således inte vara förmildrande. Att HD ansåg att kassörskan inte befunnit sig i en skyddslös eller utsatt situation är jag villig att hålla med om, även fast det givetvis inte

finns anledning att betvivla att kassörskan blivit fruktansvärt rädd. Någonstans måste dock gränsen dras och i det här fallet instämmer jag i HD:s domslut.

4.10 NJA 1989 s 829 - Postrån med ej skarpladdade vapen

De två tilltalade, A och B, har på ett ensambetjänat postkontor, gemensamt och i samråd medelst våld och hot som inneburit trängande fara tvingat en kassörska att överlämna 97 667 kr i kontanter. Våldet och hotet har bestått i att A hotat kassörskan med pistol, hoppat över disken och anmodat henne att lägga sig ner på golvet varvid han dragit hennes armar bakom ryggen och anbringat ett medhavt handfängsel. A har efter anvisningar från kassörskan öppnat kassaskåpet och funnit pengar. Därefter har A dragit upp kassörskan och haft pistolen mot hennes kropp och försökt fösa in henne i ett toalettutrymme, varunder han yttrat att ett av de barn som råkade befinna sig utanför lokalen skulle skadas om hon ringde polisen. B var utrustad med en luftpistol och höll vakt vid dörren. Brottet är, enligt åklagaren, att anse som grovt då de tilltalade genom sitt handlande visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa ställning genom att hota med pistol och koppla handfängsel på henne, under det att hon varit helt ensam i lokalen med de tilltalade.

4.10.1 Tingsrätten

I tingsrätten gjorde de tilltalade gällande att de använt ofarliga vapen och leksakshandfängsel vid brottet, eftersom de inte avsåg att skada någon. Målsäganden anförde att hon trodde att A hade en riktig pistol och blev fruktansvärt rädd. Klarlagt är också att polisen hade svårt att få av henne handbojorna. Kassörskan har mått psykiskt dåligt och kommer aldrig mer att kunna jobba i en kassa. Tingsrätten fann det styrkt att de tilltalade förfarit helt i enlighet med vad åklagaren påstått i sin gärningsbeskrivning och att gärningen är ett rånbrott. I bedömningen om svårhetsgrad, resonerade tingsrätten kring om gärningsmännen på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades utsatta ställning. Tingsrätten ansåg att posttjänsteman som utför kassatjänst ensamma är utsatta för stora risker för brottsliga angrepp och att deras möjligheter att skydda eller försvara sig är små. Med beaktande härav ansåg tingsrätten det naturligt att också sådana tjänstemän åtnjutande det rättsskydd som lagstiftaren givit droskförare. Kassörskan har således haft en sådan utsatt ställning och rånarna utnyttjat detta, eftersom de visste att hon var ensam på kontoret. Vidare beaktades att båda två rånarna varit utrustade med var sin pistol, att hotet uppfattats

som allvarligt av kassörskan samt att handfängslet gjort att hon inte kunde nå någon av larmknapparna i lokalerna. Rånarna ansågs inte ha visat synnerlig råhet, men tingsrätten dömde ändå för *grovt rån* till fängelse i fyra år.

4.10.2 Hovrätten

Hovrätten beaktade att skarpladdade vapen inte använts, eftersom inget annat är utrett än att vapnen och utrustning endast varit teaterrekvisita. Vidare menade hovrätten att rånet inte varit planerat utan snarare amatörmässigt utfört, då rånarna saknade en genomtänkt flyktplan. Brottet har dock inneburit ett allvarligt angrepp mot kassörska och det fanns ingen anledning att betvivla att hon blivit uppskrämd av händelsen, men att behandlingen inte kunde anses ha varit synnerligt rå eller hänsynslös. Sammantaget var brottet inte att anse som grovt utan hovrätten dömde för *rån* till fängelse i två år och sex månader.

4.10.3 Högsta Domstolen

Åklagaren justerade sin gärningsbeskrivning så att ordet ”inneburit” ändrades till ”för målsäganden framstått som”. HD ansåg att gärningen inte kunde betecknas som en impulshandling eftersom en i förväg bestämd brottsplan har funnits. Men av de skäl som hovrätten anförde och med beaktande av den återhållsamhet som präglat lagstiftning och praxis när det gäller att rubricera rånbrott som grova, ansåg HD att det brott som de tilltalade genomfört inte kunde bedömas som grovt rån utan endast *rån*. HD ansåg dock att straffvärdet var högre än vad hovrätten ansåg och utdömde fängelse i tre år.

4.10.4 Egna synpunkter

Tingsrätten gjorde, enligt mig, en heltäckande bedömning av alla omständigheter i fallet och de hävdade till och med att postkassörskan i detta fall hade en skyddslös och utsatt ställning och att detta utnyttjats av gärningsmännen. Att bank- och postpersonal bör beredas ett särskilt rättsskydd med tanke på deras utsatta ställning, påpekades av riksåklagaren redan i NJA 1972 s 323. Jag anser också att tingsrätten uttalat sig korrekt i det att det väsentliga var hur hotet uppfattats av den rånade, snarare än om vapnet varit laddat eller inte. Hovrätten beaktade i stort sett samma omständigheter som tingsrätten, men tolkade dem på totalt motsatt sätt, vilket är förvånande. Hovrätten fokuserade på att vapnet inte varit äkta och att rånarna därmed inte hänsynslöst utnyttjat kassörskans utsatta ställning. Högsta domstolen valde att återigen följa den praxis som präglas av

återhållsamhet i de fall där vapnen inte varit skarpladdade. Dessutom följde HD hovrättens linje i det att behandlingen av kassörskan inte varit tillräckligt hänsynslös eller rå, vilket får anses märkligt. Att åklagaren justerade gärningsbeskrivningen till *framstått* istället för *inneburit*, borde ha räckt för att HD skulle vakna till och rubricera brottet som grovt, eftersom både hovrätten och HD faktiskt inte funnit någon anledning att betvivla att kassörskan trodde att hon svävade i livsfara. Enligt lagtexten krävs inte konkret fara och det faktum att vapnen och handfängsel bara var teaterrekvisita ska alltså inte ha någon betydelse. HD satte således fokus på vapnet och brydde sig inte om den rånades upplevelser i vidare mån.

4.11 NJA 1994 s 732 - Bankrån med gisslan, oladdade vapen

Den tilltalade har i samråd med två kumpaner rånat SE-banken i Kallhäll och i samråd med tre kumpaner rånat Nordbanken i Sigtuna. Gärningsmannen har medelst hot som inneburit eller i vart fall framstått som trängande fara för de hotade stulit 920 000 kronor respektive 1 150 000 kronor. I det första fallet har fem banktjänstemän och sex andra personer hotats av den tilltalade och en av kumpanerna med var sin pistol samt tvingats ner på marken med hot om att annars skjuta. De har dessutom fått personal att öppna kassavalvet där de tillgripit pengarna. I det andra fallet har den tilltalade och en av kumpanerna hotat fem banktjänstemän och ett tiotal kunder med var sin pistol. De har tvingat två banktjänstemän att öppna kassavalvet och slutligen tvingat en banktjänsteman att, under vapenhot, följa med som gisslan ut ur lokalen. Åklagaren ansåg att de båda rånerna var grova dels på grund av den noggranna planeringen och uppsåtet att tillgripa stor summa pengar och dels på grund av den synnerliga råhet och hänsynslöshet som visats. I båda rånfallen ansåg åklagaren dessutom att det tillgripnas värde haft betydelse.

4.11.1 Tingsrätten

En bankkassörska berättade i förhör att hon förutsatte att de vapen som rånarna riktat mot henne var riktiga och dessutom såg hon helt klart att det var äkta vapen när en av rånarna hade pistolen nära henne en längre stund och trodde att hon skulle dö. Tingsrätten menade att det inte spelade någon roll om de vapen som kommit till användning varit äkta eller attrapper, ty det var *hur* vapnen har använts som var betydelsefullt för frågan om brottet skulle bedömas som grovt eller ej. Tingsrätten bedömde de båda rånerna som grova i enlighet med åklagarens beskrivning, eftersom bankpersonalen uppfattat rånarnas agerande

som livshotande och blivit satta under svår psykisk press. Tingsrätten dömde den tilltalade för *grovt rån* (och andra brott) till fängelse tio år.

4.11.2 Hovrätten

Hovrätten kunde endast pröva rubriceringen av de båda rånbroten till följd av bestämmelsen i 51 kap 23a § RB. Hovrätten ansåg att omständigheterna vid de båda rånen varit väsentligen desamma, dock framstod det andra rånet som mer allvarligt, främst med hänsyn till att en banktjänsteman fått agera som gisslan. Hovrätten fann att omständigheterna sammantaget inte kunde föranleda att rånen var grova. Hovrätten beaktade därmed den återhållsamhet som präglat såväl lagstiftning som praxis när det gällt att rubricera rånbrott som grova, i fall då det inte varit utrett att skarpladdat vapen förekommit. Hovrätten konstaterade att rånet föregåtts av en omsorgsfull planering, men utförts amatörmässigt. Vidare konstaterades att de tilltalade införlivat sina förhoppningar om ett stort byte. Klart var också att brotten inneburit allvarliga kränkningar av bankpersonalens integritet då de tvingats vidta olika åtgärder samtidigt som de har haft vapen, som de uppfattat som riktiga, riktade mot sig. Detta ansågs dock inte ha varit en synnerlig rå behandling och dessutom ansågs inte att de tilltalade hade utnyttjat de rånades skyddslösa eller utsatta ställning. Hovrätten menade dock att de båda rånbroten var mycket allvarliga och att straffvärdet var mycket högt inom ramen för den för rån tillämpliga straffskalan och dömde den tilltalade för *rån* till sex års fängelse.

4.11.2.1 Skiljaktig mening

Ett hovrättsråd menade att det faktum, att det inte klarlagts om vapnen varit äkta eller oäkta attrapper, inte kan vara avgörande för huruvida rånen skall bedömas som grova eller inte. Vid den bedömningen skall även andra faktorer av betydelse beaktas.

4.11.3 Högsta domstolen

HD fastställde hovrättens dom och menade att det inte visats annat än att de använda vapnen var attrapper samt att det var ostridigt att något fysiskt våld inte har förekommit. *HD* konstaterade därför att de två första omständigheterna i BrB 8:6 st 2 saknade aktualitet. Vidare har det inte visats att de tilltalade visat synnerlig råhet eller att bankpersonalen haft en skyddslös eller utsatt ställning. *HD* konstaterade förvisso att de ifrågavarande gärningarna måste anses allvarliga vid en samlad bedömning av omständigheterna, främst

planeringen, det hot och tvång som förekommit, de psykiska besvär som har orsakats och de värden som har stulits, *men* att utan stöd av den – i och för sig ej uttömmande – uppräknings som ges i 8:6 st 2 rubricera gärningarna som grova skulle inge betänkligheter. HD ansåg att en tillräckligt kraftfull reaktion kunde beslutas inom den straffskala som gäller för normalbrott och hänvisade till den återhållsamhet som präglar lagstiftning och praxis. HD menade vidare att om brotten skulle rubriceras som grova skulle det leda till att bankrån normalt eller i vart fall i stor och ej preciserbar utsträckning blir att bedöma som grova rån, vilket HD i och för sig ansåg skäligt. HD menade dock att detta var lagstiftarens sak att ta tag i, med tanke på att det rörde sig om en sedan lång tid mycket uppmärksam brottstyp. Dessutom hänvisade HD till legalitetsprincipen som skäl till att hovrättens bedömning av brottsrubricering ej skulle frångås.

4.11.4 Egna synpunkter

Tingsrätten gjorde en bra helhetsbedömning i enlighet med vad åklagaren beskrivit. Tingsrätten betonade att banktjänstemännen haft en skyddslös och utsatt ställning, att dessa uppfattat rånarnas agerande som livshotande samt att det väsentliga var *hur* vapnet använts, och inte huruvida det varit laddat eller inte. Hovrättens helhetsbedömning var än mer heltäckande, där rätten nämnde rånets noggranna planering, det stora rånbytet, integritetskränkningen men också att rånets varit amatörmässigt och att personalens utsatta ställning inte utnyttjats, eftersom det ej var utrett om vapnen varit laddade eller ej. Trots denna allsidighet valde hovrätten att hänvisa till återhållsamheten i praxis och satte därmed fokus på vapnet. Ett hovrättsråd menade dock att det fanns många andra omständigheter som kunde kvalificera rånets till grovt. HD:s domslut är mycket märkligt och minst sagt försiktigt och ambivalent. HD gjorde också en helhetsbedömning, men fastnade till slut på det faktum att två av omständigheterna i BrB 8:6 st 2 saknade aktualitet och kunde därför inte döma för grovt rån, med hänvisning till NJA 1972 s 323. Det verkar nästan inte som det spelar någon roll vad rånarna gör, det blir ändå inte fråga om att rubricera rånerna som grova så länge något skarpladdat vapen inte använts. Att en banktjänsteman tagits som gisslan och hotats i samband med detta borde ha ansetts som synnerlig rå behandling av bankpersonal, men HD lade ingen vikt vid detta. Samma skäl angavs i NJA 1989 s 829, där det sades att behandlingen av en kassörska inte varit synnerligen rå. Återigen kan frågas vad en rå och hänsynslös behandling är, om inte någon av dessa är det.

HD medger samtidigt att uppräknningen inte är uttömmande och att det i och för sig finns rimliga skäl för att låta fler bankrån bedömas som grova, eftersom det är en uppmärksammas brottstyp. HD anser till slut att en tillräcklig reaktion mot denna typ av rån kan beslutas inom straffskalan för normalbrott. Den påföljd som HD dömt till, fängelse sex år, är mer än straffminimum i 8:6 och det kan därför vara motiverat att fråga sig varför HD inte tillåter sig att gå upp ett steg på svårhetsgradstrappan och därmed statuera exempel mot denna typ av brott. Varför inte utnyttja det utrymme de har, och uppenbarligen *vet* att de har, i just sådana här fall? HD yttrade dessutom att det är lagstiftarens ansvar att ändra brottsrubriceringen på sådana här rån. Efter det här domslutet har frågan huruvida alla väpnade rån skall betraktas som grova rån behandlats i JuU, men utan positivt resultat. JuU ansåg att det redan fanns utrymme i lagtexten för att ta hänsyn till oladdade vapen. Frågan lämnades därmed olöst.

4.12 NJA 1999 s 25 - Personrån mot yngling i hemmet

De fyra tilltalade, A, B, C och D, har tillsammans och i samråd berett sig tillträde till den 18-årig ynglingens föräldrars bostad i Askim, och medelst våld och hot om våld stulit 500 000 kronor i kontanter, ett mindre belopp i utländsk valuta, smycken för 2 170 000 kronor samt målsägandens armbandsur och plånbok. A hotade målsäganden genom att rikta en pistol mot honom och beordrade ner honom på golvet. Hotet har för målsäganden framstått som trängande fara. B lade sedan en tröja över målsägandens huvud och band ihop dels dennes händer och dels dennes fötter med skosnören. Därefter fördes händer och fötter samman och bands ihop med en kabel. C och D genomsökte villan och fann samtidigt ett kassaskåp med kontanterna och smyckena. Gärningen var, enligt åklagaren, att bedöma som grov eftersom de fyra tilltalade visat särskild råhet och hänsynslöshet genom att använda vapen och genom att rånet planerats och begåtts mot en ung person.

4.12.1 Tingsrätten

Enligt tingsrätten var det klart att en pistol använts vid rånet och oavsett om denna varit laddad eller oladdad, äkta eller oäkta, framstod den som riktig för målsäganden vilket medförde att han blev mycket rädd. Vidare ansåg tingsrätten att den noggranna planeringen, gärningsmännens vetskap om att rånoffret var ensam hemma och helt utlämnad till deras godtycke, våld och hot om våld samt att rånet begåtts i dennes hem,

gjorde att gärningen framstätt så hänsynslös att åtalet om *grovt rån* måste bifallas. Brottet var av sådan art att det föranledde fängelse i fem år.

4.12.2 Hovrätten

För bedömningen av svårhetsgrad av brottet hänvisade hovrätten till lagtexten i BrB 8:5 och 8:6 och betonade den återhållsamhet som präglat praxis när det gäller att rubricera rånbrott som grova, då de utförts utan skarpladdade vapen. Hovrätten ansåg inte att de fyra tilltalade visat särskild råhet eller hänsynslöshet utöver vad som kunde täckas av straffskalan för normalgraden av rån. Hovrätten beaktade också att det inte kunnat visas att vapnet varit laddat samt att utförandet och planerandet av rånet varit präglat av viss valhänthet. Hovrätten dömde till fängelse i tre år för var och en för *rån*.

4.12.3 Högsta Domstolen

Riksåklagaren överklagade och anförde att de sammantagna omständigheterna i fallet var sådana att de tilltalade på ett hänsynslöst sätt utnyttjat målsägandens skyddslösa och utsatta ställning. Rånet har haft inslag av råhet och hänsyn måste tas till att rånet begåtts mot en ung person i dennes bostad, att brottet varit planerat och att det tillgripnas värde varit mycket högt. Riksåklagaren betonade också särskilt att den uppräknade som görs i BrB 8:6 st 2 inte är uttömmande och att det finns ett utrymme för domstolen att beakta andra omständigheter än de uppräknade vid bedömningen av svårhetsgrad, utan att legalitetsprincipen hindrar detta. Riksåklagaren menade vidare att rånstatistiken visar att antalet personrån ökat markant och att det behövdes en skärpt reaktion i fråga om denna typ av rån.

HD ansåg, liksom hovrätten, att rångärningen icke var att anse som grov. Som skäl angav HD att den pistol som användes vid rånet var en kombinerad gas- skräm- och signalpistol och *enligt gärningsmannen C*, tömd på patroner före rånet. Det våld som utövats kunde därför inte anses ha varit livsfarligt eller synnerligt rått, även fast det framstätt som mycket skrämmande för målsäganden. HD menade att de uttalade hoten inte varit särskilt kvalificerade. Vidare beaktade HD att gärningsmännen inte tillfogat målsäganden någon svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, utöver vissa kvarstående psykiska besvär. Rånet hade förvisso planlagts, men gärningsmännen var inte, enligt HD, inriktade på annat än att stjäla kassaskåpet; det våld och hot som genomförts framstod

därför som improviserat handlande. HD ansåg inte att offrets ringa ålder på 18 år eller att han var ensam bostaden inneburit att han haft en skyddslös eller utsatt ställning i den mening som avses i BrB 8:6. HD pekade på återhållsamheten i praxis och menade att en rångärning inte bör rubriceras som grov utan stöd i den - i och för sig inte uttömmande - uppräkningslista som finns i BrB 8:6 st 2. Efter att en samlad bedömning av omständigheterna gjorts, främst intrånget med våld och hot i en villabostad där betydande värden tillgripits, ansåg HD att brottet var allvarligt, men dömde ändå för *rån* till fängelse i fyra år.

4.12.4 Egna synpunkter

Tingsrättens bedömning var allsidig: rätten nämnde faktorer som att vapnet framställt som äkta för offret, att rånet planerats noggrant och att gärningsmännen visste att offret var ensam hemma och helt utlämnad till deras godtycke, våld och hot om våld i dennes egna hem. Tingsrätten dömde för grovt rån och betonade den rånades upplevelser. Hovrättens bedömning var mer knapphändig och hänvisade till den återhållsamhet som präglat praxis när det gäller rån med vapen som inte varit laddade samt att rånet utförts med valhänthet och dömde därför för rån. Högsta domstolens bedömning var heltäckande, men enligt min mening inte korrekt. HD beaktade att våldet varit improviserat och inte tillräckligt rått samt att hoten inte varit tillräckligt kvalificerade. Personligen förstår jag inte varför ett rån anses mindre grovt eller rått bara för att ett hot uttalats eller våld utförts impulsivt. För mig synes det snarare vara tvärtom; att gärningsmännen inte räknat med att behöva ta till våld, men ändå gjort det av ren impuls verkar mer farligt. Att gärningsmännen endast "hade tänkt" genomföra en stöld är väl i och för sig bra, men till syvene och sist går det inte att bortse från att de faktiskt använt våld och hot, oavsett vad avsikten varit från början. Att gärningsmännen dessutom haft med sig vapen, pekar klart på att de inte endast hade "tänkt sig" ett inbrott, utan varit beredda att bruka våld om nödvändigt. HD hänvisade till tidigare praxis, men dessa prejudikat – främst NJA 1972 s 323 och NJA 1989 s 732 – rör rån mot banker och frågan är om det verkligen är så enkelt att applicera dessa rättsfall på personrån av denna art. Det borde snarare betraktas som försvårande att rånet ägt rum på den rånades hemmaplan. I RH 1989:28 I ansågs gärningen som begått i rånoffrets trappuppgång vara grovt rån. I det aktuella fallet var offret visserligen en yngling, men det skedde också i dennes hem och offret upplevde vapenhoten som livsfarliga, vilket också borde ha resulterat i grovt rån.

Att mena att hoten inte varit tillräckligt kvalificerade ter sig mycket underligt för mig; bara det faktum att fyra okända män med vapen ger sig på en ensam yngling anser jag är kvalificerat om något. Att bli totalt bakbunden till händer och fötter menar jag är synnerligt rått, men inte HD. Jag frågar mig vad som fattas i det här målet för att det skulle betraktas som grovt rån. Jag ifrågasätter också att HD valde att låta uppgifter från en av de tilltalade angående vapnet ligga till grund för domslutet istället för att den rånades upplevelser.

I ett tidigare hovrättsavgörande, RH 1993:23, ansåg domstolen att det stora bytet själv konstituerade skäl till att anse gärningen som grovt rån. I det aktuella fallet har bytet varit utomordentligt stort för att vara personrån, men har inte omnämnts i vidare mån av HD. I samma hovrättsavgörande ansågs det faktum att vapnen var oladdade inte ha någon betydelse för rubriceringen. Hoten ansågs kvalificerade, då vapnen riktats mot målsägandens huvud. I det aktuella har detta i och för sig inte skett och kanske var det detta som HD efterlyste för att kunna döma för grovt rån. Vidare kan konstateras att HD själv medger att uppräkningsregeln i BrB 8:6 st 2 inte är uttömmande och det är därför ytterst märkligt att HD valt att inte fästa vikt vid vad riksåklagaren anförde om att domstolen har ett stort utrymme att väga in andra omständigheter än de uppräknade i BrB 8:6 st 2. Jag anser att HD:s domslut är mycket märkligt och inte ett steg i rätt riktning för att bekämpa de ökande antal personrånen.

4.13 Övriga rättsfall av vikt

Utöver de rättsfall som presenterats ovan, finns ett antal fall som kan vara intressanta att studera lite närmare.

4.13.1 Bankrån

I RH 1992:57 dömdes den tilltalade för rån, för att medelst våld å person och hot som för de hotade inneburit trängande fara, stulit ca 70 000 i kontanter. Våldet har bestått i att gärningsmannen slagit en banktjänsteman i nacken med en pistolattrapp. Hotet har bestått i att gärningsmannen riktat en pistolattrapp mot bankpersonalen och muntligen hotat att skjuta. Tingsrätten ansåg att rånet gränsade till grovt rån och ifrågasatte den återhållsamhet som präglat rättstillämpningen, inte minst eftersom återhållsamhet rörande straffmätning knappast iakttas vid rena förmögenhetsbrott och narkotikabrott. Tingsrätten ansåg att större vikt bör fästas vid de rånades psykiska och fysiska lidande än till exempel rånarens

planläggning eller huruvida vapnet varit äkta eller laddat. Det är uppenbart att gärningsmännen inser vilket lidande de vållar sina offer. Rånoffer kan vara minst lika rädda vid oprofessionella och klantiga rån, till exempel som det gärningsmannen i förevarande mål begått. Anledningen till att tingsrätten rubricerade gärningen såsom rån, var för att åklagaren inte stämde på grovt rån och de särskilda rekvisiten för grovt rån ej omnämndes i gärningsbeskrivningen. I det här fallet såg attrappen i och för sig ut som en riktig pistol och personalen hade därför anledning att frukta för sina liv, men hovrätten dömde ändå för *rån* och menade att om vapnet varit skarpladdat hade det ansetts som grovt i enlighet med NJA 1972 s 323. Vidare nämnde hovrätten faktorer såsom hänsynslöst utnyttjande av personalens utsatta ställning och att rånet hade planerats. Hovrätten ansåg också att brottet gränsade till grovt rån och lät detta ge utslag i straffmätningen och utdömde fängelse i fyra år.

I RH 1989:28 II var det fråga om ett noggrant planerat bankrån. Gärningsmannen hade placerat ut all nödvändig flyktutrustning dagen innan rånet, kapat piporna på hagelgeväret, provskjutit geväret samt rekognoscerat kontoret och lämplig tidpunkt. Gärningsmannen, som också var beväpnad med kniv, hotade en kassörska med det avsågade hagelgeväret och tvingade henne att överlämna 164 168 kronor. Hotet framstod som trängande fara för den hotade och tingsrätten, men inte hovrätten, ansåg att den tilltalade på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa och utsatta ställning. Vidare hade gärningsmannen medfört ammunition vid rånet och tingsrätten ansåg att ett hot med ett från början oladdat skjutvapen vid behov lätt kan förvandlas till ett hot med skarpladdat sådant vapen. Hoten bör därför likställas. Gärningsmannen har dock inte behöva utnyttja ammunitionen, eftersom kassörskan var samarbetsvillig. Hovrätten fäste stor vikt vid att det var styrkt att vapnet varit laddat samt att det var mindre sannolikt att gärningsmannen haft möjlighet att ladda vapnet. Något våld har dessutom inte utövats mot någon och hänsynslöst utnyttjande saknades; hovrätten dömde därför endast för rån.

4.13.1.1 *Egna synpunkter*

I det förstnämnda fallet har tingsrätten gjort en allsidig bedömning och lagt störst vikt vid det psykiska och fysiska lidande som rånoffer vållats. Hovrätten fokuserade på att vapnet inte varit laddat i enlighet med NJA 1972 s 323. I det andra fallet jämställde tingsrätten hot med oladdat vapen med hot med skarpladdat vapen, i de fall då ammunition medfört.

Hovrätten fäste vikt vid att det inte var utrett om vapnet varit laddat eller inte. Två jämförbara rån mot bank och post är de som begicks i NJA 1994 s 732 och NJA 1989 s 829, där gärningsmännen inte heller använt sig av skarpladdade vapen och alltså resulterade i enkelt rån. I RH 1993:23 (värdetransportrån) var det inte heller fråga om skarpladdat vapen, men hovrätten dömde ändå för grovt rån. Det verkar nästan som att domstolarnas krav på skarpladdat vapen för att döma till grovt rån, är hårdare när det handlar om bank- och postrån. I RH 1994:139 var det i och för sig också fråga om ett postrån, där rånarna inte använt sig av laddade vapen men domstolen ändå dömde för grovt rån. Rättstillämpningen är minst sagt oenhetlig.

4.13.2 Rån mot äldre och handikappade

RH 1987:146 avsåg rån mot en äldre, handikappad man i sin egen bostad. De tilltalade hade medelst våld bestulit mannen på 9000 kr. Gärningsmännen höll fast mannen och slog honom medvetlös med ett stekjärn i huvudet. Stölden var planlagd i förväg, men misshandeln med stekjärnet var irrationell och uppenbart onödig för att komma åt mannens pengar. Stekjärnet vägde förvisso endast 6 hg, men om det använts på effektivt sätt är det inte uteslutet att det kan vara ett livsfarligt vapen. Hovrätten menade att det faktum, att slaget i efterhand inte visat sig ha medfört livsfara för mannen, måste anses vara en omständighet utanför gärningsmannens kontroll. Tillsammans med faktorer som att målsäganden var handikappad och hade svårigheter att värja sig mot angrepp och som utnyttjats av de tilltalade samt att telefonen gjorts obrukbar, ansågs gärningen vara grovt rån. Hovrätten dömde till fängelse i fyra år.

I RH 1986:165 hade de två tilltalade, A och B, medelst våld och hot å två makar, stulit kontanter och föremål för cirka 300 000 kronor. Enligt åklagaren, och både tingsrätten och hovrätten styrkte detta, har våldet bestått i att båda makarna blivit slagna och sparkade så att frakturer, smärta och blodvite uppkommit. Hotet har bestått i att A med pistolhot avtvingat maken nycklarna till hans kassaskåp samt att B uppmanat A att skjuta maken i benen. Tingsrätten och hovrätten ansåg att brottet var grovt med hänsyn till att gärningsmännen visat synnerlig råhet och hänsynslöshet mot det äldre paret samt använt livsfarligt vapen och dömde till fängelse sju år för *grovt rån*.

4.13.2.1 *Egna synpunkter*

I det förstnämnda fallet har hovrätten gjort en helhetsbedömning, men huvudsakligen hänvisat till förarbetena angående rån mot skyddslösa personer. I det sistnämnda fallet har hovrätten gjort samma hänvisning men också påpekat att ett livsfarligt vapen använts. De två ovannämnda fallen kan jämföras med RH 1989:28 I, där inget vapen alls använts, och NJA 1992 s 357 där den ena gärningsmannen använt kniv men inte den andra. I det sistnämnda fallet var det endast den beväpnade rånaren som dömdes för grovt rån. Som jag redan nämnt i kommentaren till det fallet⁸⁹ anser jag att den andre rånaren, som inte kunde sägas haft uppsåt till användandet av vapnet, också skulle dömas för grovt rån, eftersom det handlar om rån mot en äldre, handikappad man. Generellt sett är det helt korrekt att bedöma denna typ av rån såsom grova.

⁸⁹ Se avsnitt 4.8

5 ANALYS OCH SLUTSATSER

I det här kapitlet knyter jag ihop all information från lagstiftning, rättstillämpning och doktrin och besvarar mina frågeställningar, så att syftet i uppsatsen uppfylls.

5.1 Fastställande av gällande rätt för rån och grovt rån

Rån och grovt rån är de mest allvarliga av de tillgreppsbrott som regleras i BrB 8 kap och bestämmelserna för rånbroten återfinns i BrB 8:5 och 8:6. Rånbroten utgör en kraftigt ökande brottskategori och som inte bara resulterar i ekonomisk förlust för den rån-drabbade, utan också i psykiska skador och fysiska skador för denne. Gällande rätt inom området för rån brott innefattar såväl lagstiftning som rättstillämpning.

5.1.1 Lagstiftning

I BrB 8:5 är rekvisiten för rån utförligt utformade. För att en gärning överhuvudtaget skall bli aktuell såsom rån, nämns i lagtexten ett krav på att gärningsmannen använder sig av råntvång samtidigt som denne med tillägnelseuppsåt tillgriper något från annan. Rån kan föreligga vid tre olika situationer, vilka också presenteras i lagtexten: när någon stjälar medelst råntvång, när någon som begått en stöld och ertappas på bar gärning använder råntvång för att hindra återtagandet och när någon med råntvång tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Har gärningsmannen inte använt sig av råntvång, kan det inte bli fråga om rån, utan istället eventuellt utpressning, olaga hot eller endast stöld. Det framgår klart och tydligt i lagtexten vad som menas med råntvång; våld å person och hot om sådant våld som inneburit eller för den hotade framstått som trängande fara. Våld å person innefattar såväl misshandel som betvingande men också att försätta någon i vanmakt eller annat tillstånd. Några våldsfall som inte innefattas i våld å person, är att rycka något från en person innan denne hinner besinna sig, att ta något ifrån en berusad eller sovande person, att knuffa någon i folkträngsel för att begå en fickstöld. Begreppet hot om våld ändrades år 1975 genom att passusen "...som för den hotade framstår som..." lades till. Förändringen var emellertid inte särskilt omvälvande, ty redan i NJA 1956 C 187 fastslogs att hot som egentligen inte är livsfarliga, men som den rånade upplever som farliga, skall innefattas i råntvång. Efter det här rättsfallet diskuterades frågan många gånger i doktrin. Det resonerades kring huruvida den praxis som bildats stred mot

legalitetsprincipen, eftersom lagtexten faktiskt talade för att hotet verkligen måste ha inneburit trängande fara. Det ansågs önskvärt, rent rättspolitiskt, att praxis och lagordning korrelerade och år 1975 genomfördes således lagändringen. Den här delen av rånhotet utvidgar tillämpningsområdet för rån och grovt rån och det är också därför som sista stycket i BrB 8:5 avseende gärningar av mindre allvarlig art finns för att snäva in området igen.

När det gäller grovt rån, säger själva lagtexten i BrB 8:6 inte särskilt mycket. I första stycket hänvisas till rån i BrB 8:5, vilket torde innebära att det råntvång som krävs där, också skall gälla i BrB 8:6, eftersom båda brotten är rån; det ena förvisso mer kvalificerat än det andra. Det står dock inte uttryckligen i BrB 8:6 om hot om våld. I andra stycket nämns några omständigheter som domstolen särskilt skall beakta i bedömandet av brottets svårhetsgrad: livsfarligt våld, tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, visat synnerlig råhet samt utnyttjat skyddslös eller utsatt ställning på hänsynslöst sätt. Dessa exempel sammanfaller dessutom i stort sett med de som upptagits i BrB 3:6 för grov misshandel. Förarbetena till de båda bestämmelserna säger att domstolen skall göra en helhetsbedömning av *samtliga* omständigheter i målet, men att de uppräknade exemplen är försvårande för gärningsmannen. Förarbetena i BrB 8:6 ger förklaringar till några av dessa omständigheter: Om gärningsmannen uppsåtligen tillfogat den rånade svår kroppsskada, skall gärningen uteslutande bestraffas som grovt rån. Vad gäller begreppet den rånades skyddslöshet menas när denne, på grund av allmän farsot, eldsvåda, vattunöd, skeppsbrott, uppror, fiendes åträngande eller annan sådan nöd eller fara, befinner sig i en situation där denne svårigen kan värja sig. Vidare anses ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har särskilt svårt att värja sig, befinna sig i en skyddslös ställning. Sådana rån anses dessutom vara synnerligt råa, vilket i sig föranleder att brottet bör bedömas som grovt. Med utsatt ställning avses främst rån förövade mot någon som på grund av åliggande eller yrke ej har samma möjlighet som människor i allmänhet att skydda eller försvara sig. Rån mot droskförare under yrkesutövning nämns som regelmässiga grova rån, men även andra yrkesutövare i utsatt ställning innefattas; dock utan att specificera vilka som avses. Vad gäller omständigheten ”livsfarligt våld” nämns inget mer i förarbetena. Inte heller nämns något om ”hot om våld” eller hur rån med oladdade eller oäkta vapen skall bedömas. Förarbetena till BrB 3:6 kan också ge domstolen ytterligare vägledning i vad exemplifieringarna avser.

Omständigheterna i BrB 8:6 st 2 är inte bindande eller uttömmande och domstolarna har således ett stort utrymme att väga in andra relevanta omständigheter när gränsdragningen mellan rån och grovt rån skall göras. Några exempel på sådana omständigheter kan vara noggrann planering, stort rånbyte, hot om våld med oladdat vapen eller vapenattrapper. Det har uttalats i doktrin att det är just inom detta utrymme som domstolarna kan väga in vad det allmänna rättsmedvetandet säger och på så vis reagera med kraft mot rånbrottsligheten. Domstolarna har dock i de flesta fall valt att agera med försiktighet och inte gå utöver vad som exakt stadgas i lagtexten, med hänsyn till legalitetsprincipen. Detta innebär att domstolarna gärna fokuserar på exempellistan i BrB 8:6 st 2, för att på så sätt vara ”på den säkra sidan”. Dessutom har domstolarna en tendens att gärna följa tidigare domstolsavgöranden, för att vara säkra på att legalitetsprincipen inte omkullkastas. Att ta hänsyn till både legalitetsprincipen och det allmänna rättsmedvetandet på samma gång har således visat sig vara svårt.

5.1.2 Rättstillämpning

De avgöranden som domstolarna fattar utgör en del av gällande rätt och utan att i detalj gå in på hur domstolarnas helhetsbedömningar genomförs, sammanfattar jag kortfattat hur praxis ser ut avseende rån och grovt rån.

Det rättsfall som blivit det mest vägledande inom rånområdet är NJA 1972 s 323. Riksåklagaren ville i det här fallet ha ett auktoritativt uttalande från HD angående hur rån med skarpladdade vapen skall behandlas och HD konstaterade att rån med skarpladdade vapen mot penninginrättningar, såsom bank, post och värdetransporter, i regel skall betraktas som grova. I det här fallet avlossades dessutom ett skott i riktning mot en bankkund. Detta drygt 30 år gamla rättsfall präglas av återhållsamhet vad gäller att bedöma rån som grova om de *inte* utförts med skarpladdade vapen. Domstolarna har tyvärr valt att rutinmässigt hänvisa till det här prejudikatet, vilket lett till att många brutala rån motsatsvis inte bedömts som grova, då skarpladdade vapen inte använts. Jag anser att rånerna i många av de här fallen varit tillräckligt råa för att bedömas som grova, trots att skarpladdat vapen inte använts: I NJA 1994 s 732 bedömdes två bankrån inte som grova, just för att det inte kunde anses utrett om vapnen varit riktiga eller endast vapenattrapper. HD gjorde dock en markering i domskälen att uppräknningen i BrB 8:6 st 2 inte är uttömmande och att det i och för sig är skäligt att fler rån av denna typ betraktas som grova, men att det är lagstiftarens

ansvar att ändra brottsrubriceringen. Även i NJA 1989 s 829 dömdes gärningsmännen för rån, eftersom de vapen som använts endast varit teaterrekvisita. Frågan om vapnets karaktär är intressant, eftersom det i BrB 8:5 anses tillräckligt att hotet för den hotade *framstått* som trängande fara, men det verkar inte som om HD någon gång hänvisat till denna form av hot, när det gäller grovt rån. I två avvikande hovrättsavgöranden, RH 1993:23 och RH 1994:139, har dock gärningsmännen dömts för grovt rån, trots att det varit fråga om oladdat vapen respektive vapenattrapper. Det förstnämnda fallet överklagades inte, medan det andra överklagades men fick avslag av HD; sannolikt för att HD ansåg att hovrättens domslut var korrekt. Att dessa domslut inte har fått större genomslagskraft i HD är dock märkligt. I vissa rånfall har det emellertid varit korrekt att direkt hänvisa till 1972 års rättsfall; ett exempel från senare tid är Kisarånet från 1999, där skarpladdade vapen använts men utan att skott avlossades. Rånet bedömdes som grovt

Vad gäller personer i skyddslös ställning, det vill säga ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har svårt att värja sig, kan konstateras att kraven på användande av vapen är lägre. I RH 1989:28 I blev utgången grovt rån, just för att rånet riktats mot en äldre person i dennes hem. Inget vapen hade använts, inga hot uttalats, men mer våld än nödvändigt hade utövats. Rån mot en äldre, handikappad man med hjälp av ett stekjärn bedömdes också som grovt rån; RH 1987:146. Rån mot en äldre, blind man med kniv betraktades också som grovt rån, NJA 1992 s 357. Gäller det däremot en yngre person, som i NJA 1999 s 25, anses denne inte ha en utsatt ställning på det sätt som är avsett i förarbetena. I detta fall hade, enligt en av de tilltalade, oladdat vapen använts och detta föranledde till ett motsatsslut från NJA 1972 s 323, det vill säga att rån utan skarpladdat vapen skall behandlas återhållsamt och endast döma för rån.

Vad gäller personer i utsatt ställning, har HD fastslagit i NJA 2002 s 270 att rån mot taxiförare med skarpladdat vapen i regel skall bedömas som grovt rån. Bank- och postpersonal har inte i något rättsfall ansetts ha en utsatt ställning, trots att det i förarbetena nämns att rån som förövas mot någon "...som på grund av åliggande eller yrke ej har samma möjlighet som människor i allmänhet i allmänhet att skydda eller försvara sig..." bör bedömas som grova. Bank- och postpersonal har dock inte uttryckligen omnämnts i förarbetena, och i NJA 1989 s 829 ansågs inte heller en ensamarbetande postkassörska ha

varit i en utsatt ställning. Riksåklagaren yttrade dock i NJA 1972 s 323 att bank- och postpersonal bör beredas ett särskilt rättsskydd med tanke på deras utsatta ställning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att rättspraxis nästan uteslutande kräver att skarpladdat vapen kommit till användning för att gärningen skall bedömas som grovt rån. Har dock rånet riktats mot en äldre, handikappad eller taxiförare är scenariot snarare tvärtom; vapen är inget absolut krav, utan denna typ av rån betraktas enligt förarbetena regelmässigt såsom grova. Har oladdat vapen eller vapenattrapper använts, finns det dessutom en tendens hos domstolarna att inte heller anse att rånen varit synnerligt råa. Domstolarna anser i många fall inte heller att den rånade har varit i en utsatt eller skyddslös ställning när denne hotats med ett sådant vapen och då finns det inte heller möjlighet för rånaren att utnyttja en sådan ställning. Återhållsamhet är det nyckelord som genomgående gäller för domstolarna.

5.2 Domstolarnas helhetsbedömning

I kapitel fyra redogörs för intressanta rättsfall avseende rån och grovt rån. I anslutning till varje rättsfall presenterar jag mina egna synpunkter på hur de olika instanserna genomfört den helhetsbedömning, som domstolarna enligt förarbetena skall göra. I det följande sammanfattar jag endast kortfattat några av dessa synpunkter.

Domstolarna skall förvisso göra en helhetsbedömning av *samtliga* omständigheter i målet vid bedömandet av brottets svårhetsgrad, men i BrB 8:6 st 2 räknas några försvårande omständigheter upp som domstolarna särskilt skall beakta. Uppräkning är emellertid varken uttömmande eller bindande, vilket ger domstolarna ett utrymme att beakta andra omständigheter av relevans för gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Trots detta utrymme, väljer HD ofta att sätta fokus på någon av de försvårande omständigheterna. Efter att ha studerat ett flertal rånsmål, drar jag slutsatsen att HD:s så kallade helhetsbedömningar ofta är ofullständiga och ibland rentav torftiga. I vissa fall har underrätterna lyckats bättre i att vara allsidiga än vad HD gjort, vilket givetvis är bra men samtidigt olyckligt, eftersom det oftast endast är HD:s domslut som har betydelse för den framtida rättstillämpningen. Jag kan också konstatera att HD:s fokus allt som oftast ligger på huruvida gärningsmannen använt ett skarpladdat vapen, oladdat vapen eller vapenattrapp. Statistik från BRÅ visar att användandet av vapen vid rån ökat under senare

år och det är just vid väpnade rån som gränsdragningen mellan rån och grovt rån visat sig bli problematisk. Då oladdat vapen eller vapenattrapp använts döms nästan regelmässigt till rån i enlighet med NJA 1972 s 323, utan att i vidare mån väga in hur den rånade faktiskt upplevt situationen. Det är, i de allra flesta fall, egalit för den rånade om vapnet varit äkta, oäkta, laddat eller oladdat; den rånade har ingen anledning att underskatta en rånarens vapenhot och blir således lika rädd i vilket fall som helst. Denna omständighet har dock visat sig ofta komma i skymundan i HD:s domskäl, trots att sådant rånhot uttryckligen är stadgat i BrB 8:5 och således även borde gälla för den kvalificerade formen av samma brott, det vill säga grovt rån i 8:6. Domstolarna menar dock att eftersom "livsfarligt våld" är en av de försvårande omständigheterna, måste också "hotet" varit livsfarligt, för att vara kunna leda till grovt rån. Det räcker således inte att hotet framstått som trängande fara för den rånade, utan hotet måste vara mer kvalificerat och verkligt. I de fall då skarpladdat vapen har använts, tenderar domstolarna också att enbart betona detta och inte några andra omständigheter. I vissa fall har dock domstolarna visat sin bästa sida och verkligen gjort en heltäckande bedömning; några bra exempel är hovrättens domskäl i RH 1994:139 och i RH 1993:23 samt HD:s domskäl i NJA 1999 s 25. I de två förstnämnda fallen väger hovrätten in alla tänkbara och relevanta omständigheter och väljer att döma för grovt rån, trots att fokus läggs på hur de rånade upplevt situationen och inte på huruvida vapnet varit laddat eller ej. I det sistnämnda fallet resonerar HD också kring flera försvårande omständigheter, men visar ändå till slut upp en viss osäkerhet och ambivalens i domslutet; brottet anses allvarligt, men HD "backar" eftersom de menar att de inte har tillräckligt stöd i uppräkningsen i BrB 8:6 st 2. Samma tveksamhet uppvisar HD i NJA 1989 s 829 och NJA 1994 s 732; de bedömningar som HD gör i dessa rättsfall ser allsidiga och rimliga ut, men HD väljer till slut ändå att vara försiktig genom att hänvisa till återhållsamheten i praxis och låter detta helt avgöra utgången i målen.

Det är alltså klart att den helhetsbedömning som förordas av förarbetena således inte alltid genomförs på sådant sätt som avsetts. Fokus ligger i de flesta fall på om vapnet varit laddat och i de fall det är det döms gärningsmännen regelmässigt för grovt rån. Har skarpladdat vapen inte använts, leder detta faktum ofta till ett slags "serieresonemang" av domstolarna; våldet anses därmed inte ha varit livsfarligt, hotet har inte varit verkligt eller tillräckligt kvalificerat, gärningsmännen har inte agerat tillräckligt rätt. Återstår gör då att ta reda på om rånoffret befunnit sig i en utsatt eller skyddslös situation och som har utnyttjats

hänsynslöst av rånaren. Många gånger anser domstolarna att det faktum att vapnet inte varit riktigt eller oladdat gör att rånoffret inte anses varit utsatt eller skyddslöst. Därmed kan inte heller rånaren ha utnyttjat en situation som de facto inte har existerat. Efter att ha domstolarna beaktat dessa försvårande omständigheter utan att ha funnit att någon är tillämplig, väljer domstolarna ofta att stanna där och nöja sig med rån. Det verkar nästan som att de inte vet att de faktiskt har ett utrymme att väga in andra omständigheter än de som räknats upp i lagtexten. I NJA 1994 s 732 hänvisade HD till att legalitetsprincipen lägger hinder i vägen för att de skall kunna väga in andra omständigheter än de som är angivna i lagtexten, som exempelvis den rånades upplevelser, rånbytets storlek och rånarens planering och förberedelser. Personligen anser jag att det är skrämmande att domstolarna, i de flesta fall, inte beaktar den rånades upplevelser av situationen och som många gånger är så psykiskt upprivande att de är skadade för livet. Att detta inte skall ha någon betydelse för utgången i målet, anser jag vara orimligt och inte i enlighet med det allmänna rättsmedvetandet och definitivt inte i proportion till den kraftigt ökande våldsutvecklingen i samhället. Ett rån brott är inte enbart ett ekonomiskt brott, utan i allra högsta grad en kränkning mot den personliga integriteten. Att ta hänsyn till rånoffret borde således vara regel istället för undantag i domstolarnas bedömning. Vidare är det mycket märkligt att domstolarna inte följer vad som uttalats i förarbetena, utan istället väljer att följa vad som anförts i NJA 1972 s 323 i mycket större utsträckning. Det ser många gånger ut som att domstolarna glömt bort att de inte är formellt skyldiga att följa tidigare domstolsavgöranden, i synnerhet så gamla som 1972 års rättsfall. I NJA 2002 s 270 hade skarpladdat vapen använts vid ett taxirån och HD hade kunnat stödja sig mot 1972 års fall om de hade velat i och med att skarpladdat vapen använts, men valde att döma i enlighet med vad förarbetena uttalat vid just sådana typer av rån.

Rent generellt går det att utröna en försiktighet hos HD i att agera kraftfullt mot den här typen av brott; i vissa fall är HD till och med så tveksam i sina uttalanden så att de istället lägger över ansvaret på lagstiftaren att ändra brottsrubriceringen på väpnade rån där vapnet inte varit laddat eller äkta. Helt klart kan konstateras att domstolarna inte tillvara på det utrymme de faktiskt har att väga in andra relevanta omständigheter och som lagstiftaren en gång har givit domstolarna.

5.3 Speglar gällande rätt samhälls- och våldsutvecklingen och är den effektiv?

Statistiken från BRÅ är talande; antalet polisanmälda rånbrott har ökat kraftigt under 1990-talet med särskild betoning på person- och butiksrån. Sett över en 50-årsperiod har antalet anmälda rån ökat mer än 40 gånger. Den dolda rånbrottligheten är dessutom tämligen hög, vilket gör att den faktiska rånbrottligheten är än högre än vad som anmäls. Personrån är den uteslutande största rånkategorin, följt av butiksrån, taxirån, rån mot handikappade, värdetransportrån samt bank- och postrån. På senare tid har det uppmärksammats att antalet butiksrån ökat kraftigt till butikägarnas stora förtvivlan. Ökningen beror sannolikt på att antalet bank- och postkontor minskats ner på senare år och på den överflyttningseffekt detta resulterar i; de rånare som är ute efter stora summor pengar väljer att istället råna exklusiva butiker. Samtidigt kan konstateras att personrånen ökat explosionsartat och att det till stor del är ungdomar i 15-20-årsåldern som utför den här typen av rån. Vad gäller användandet av vapen har detta ökat stadigt för bank- och postrån och värdetransportrån, men vid person-, taxi- och handikappsrån är användande av vapen mindre vanligt. Vid butiksrån har det visat sig att andra typer av vapen än skjutvapen är mer vanligt, såsom exempelvis kniv, stilett eller tårgas.

Lagstiftningen för rån och grovt rån är näst intill densamma nu som när brottsbalken infördes 1962. Den viktigaste ändring som ägt rum är att rånhotet utökats till att innefatta ”hot som för den hotade framstår som trängande fara”, för att få ordalydelsen i lagtexten att stämma överens med den praxis som bildats. Samtidigt infördes också BrB 8:5 st 2 avseende gärningar av mindre allvarlig art. I övrigt har inget nytt införts, vare sig vad gäller vapenanvändningen eller hur de rånade upplever situationen; det sistnämnda gäller främst för grovt rån. Vad gäller rättspraxis, är det fortfarande det drygt 30 år gamla prejudikatet NJA 1972 s 323 som är vägledande vid gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Det är således inte rimligt att påstå att gällande rätt, främst rättstillämpningen, speglar hur samhället och våldet utvecklats under de senaste åren.

I NJA 1972 s 323 påpekade förvisso riksåklagaren att det var önskvärt med en strängare straffrättslig syn på rånbrottligheten, eftersom det var och fortfarande är en kraftigt ökande brottskategori. Det var visserligen helt korrekt av HD att döma för grovt rån i det fallet, eftersom skarpladdat vapen medförts och dessutom kommit till användning, men

tillämpningsområdet måste, enligt min mening, utökas till att även gälla när oladdade vapen och oäkta vapen medförts. Det är hög tid att lägga resurser på att istället fokusera på hur den rånade upplevt situationen. Det är trots allt ett brott som är kränkande för den personliga integriteten och det är då rimligt att rånoffren sätts i fokus. Det kan förvisso tyckas rimligt att gällande rätt också bör fokusera på vapen, eftersom vapenanvändningen i samhället rent generellt ökat kraftigt på senare år, men så som fokuseringen ser ut idag, det vill säga enbart fokus på skarpladdade vapen, är gällande rätt inte en bra motvikt mot denna ökande vapenanvändning, i synnerhet eftersom en stor del av de vapen som används är oladdade vapen eller skickligt gjorda vapenattrapper.

BRÅ:s våldsarbetsgrupp från 1992 konstaterade också att det var viktigt att samhället reagerade med kraft mot rånarna och att det var angeläget med en strängare straffrättslig syn på rån. Så som rättspraxis utvecklats över tiden, betraktas väpnade rån som utförts med exempelvis kniv eller yxa i regel *inte* som grova. Det krävs alltså ofta skjutvapen för att det skall betraktas som grovt rån. På så sätt skulle kunna sägas att den nuvarande praxis ur det perspektivet kan fungera avhållande på gärningsmannens beväpning. Å andra sidan kan rånoffret i de flesta fall ändå inte avgöra om vapnet varit äkta eller inte, och framför allt inte om ett äkta vapen varit laddat eller inte. För rånoffret upplevs rånet lika skrämmande i båda fallen. Nuvarande praxis tar inte hänsyn till hur rånoffret upplevt hotet, utan bara till det faktum om de är laddat eller ej. I och med att praxis ser ut som den gör, ges gärningsmannen en möjlighet att själv bestämma vad denne vill riskera med sin gärning; medför gärningsmannen ett skarpladdat vapen riskerar denne att dömas för grovt rån, men om ett oladdat eller oäkta skjutvapen eller annan typ av vapen medförs, går gärningsmannen ofta fri från grovt rån, eftersom det är åklagaren som skall bevisa att vapnet varit skarpladdat, vilket är svårt. Det är alltså gärningsmannens ”marknad” som gäller. Våldsarbetsgruppen har mot bakgrund av detta föreslagit att lagen skulle ändras så att alla rån med skjutvapen betraktas som grova, oavsett laddat eller inte.

Den nu gällande praxis har utmanats i många rättsfall, exempelvis RH 1993:23 och RH 1994:139, men också delvis av HD själv i NJA 1994 s 732 och NJA 1989 s 829, där HD menade att det fanns rimliga skäl att fler rån rubriceras som grova, men att det var lagstiftarens ansvar att ändra brottsrubriceringen. HD är uppenbarligen inte helt nöjd med nu gällande rättstillämpning. dels på grund av sina uttalanden och dels på grund av de valt

att inte pröva det banbrytande hovrättsavgörandet RH 1994:139. HD menar att det är lagstiftaren som skall agera. Ett antal motioner har presenterats angående att väpnade rån skall betraktas som grova rån, oavsett om vapnet varit laddat, oladdat, äkta eller oäkta, eftersom detta är betydelselöst för den rånade. JuU har dock avstyrkt bifall för alla motioner med motiveringen att domstolarna skall göra en helhetsbedömning av *samtliga* omständigheter, varav vapen är *en* betydande omständighet. Det finns alltså utrymme för domstolarna att beakta omständigheter som gärningens farlighet och hänsynslöshet samt de effekter i form av skada, psykiska besvär som den enskilde drabbas av. JuU ansåg inte att det fanns anledning att införa en reglering som särskilt tar sikte på vilken typ av redskap som kommit till användning. Jag anser att det är mer rimligt och mer förenligt med allmän rättsuppfattning att tillmäta offrets upplevelser större betydelse än gärningsmannens kännedom om vapnet.

Eftersom domstolarna känner sig bundna av legalitetsprincipen har de svårt att döma för grovt rån om hot med oladdat eller oäkta vapen framförts av gärningsmannen; detta trots att sådant hot uttryckligen innefattas av råntvånget i BrB 8:5. För att göra det enklare för domstolarna att övervinna hindret av legalitetsprincipen, anser jag att ett förslag hade varit att även i BrB 8:6 st 2 omnämna den här typen av hot såsom försvårande omständighet, så att den rånades upplevelser tillmäts lika stor betydelse som vapnet. Därmed skulle domstolarna var tvungna att ta med detta i helhetsbedömningen på ett mer påtagligt sätt. Jag anser i och för sig inte att legalitetsprincipen borde utgöra ett hinder för domstolarna att redan idag tar hänsyn till den rånades upplevelser och detta hävdade också JuU när motionerna om väpnade rån inte bifölls. Genom att införa en sådan passus, som ovan nämnts, tror jag att det blir lättare för domstolarna att motivera sitt domslut, eftersom den typen av hot plötsligt omnämns i lagtexten såsom en försvårande omständighet. Huruvida den rånades uppgifter om dennes upplevelser är tillräckligt tillförlitliga eller motsvarar vad en "normal" person förväntas uppleva i en sådan situation, är dock en annan fråga och inte föremål för den här uppsatsen.

Jag tror vidare inte att det är ett bra förslag att låta *alla* väpnade rån automatiskt betraktas som grova; det vill säga rån med exempelvis kniv, hiv-kanyl, stilet, yxa eller tårgas, såsom föreslagits i några motioner. Jag tror att det finns en risk att tillämpningsområdet då kan bli alltför vidsträckt, utan att ens behöva beakta hur den rånade upplevt situationen. Det är inte

heller, enligt min mening, lyckat att fokusera så mycket på vapnet som en sådan lagändring skulle resultera i.

Till sist anser jag absolut att domstolarna, jämte lagstiftaren, har ett ansvar att agera rättsskapande; i synnerhet då lagstiftaren å sin sida hävdar att domstolarna har ett utrymme att just verka rättsskapande. Domstolarna verkar dock inte vilja ta på sig det ansvaret, utan hänvisar istället till att det är lagstiftarens sak att initiera en ändring i brottsrubriceringen. Detta leder till att situationen idag hamnat i ett slags moment 22. Domstolarna skulle alltså behöva lite hjälp på traven genom att, som ovan nämnts, lägga in ”hot som för den hotade framstår som trängande fara” som en försvårande omständighet i BrB 8:6 st 2. Exakt hur ordalydelsen skulle formuleras vet jag dock inte, mer än att avsikten är att den rånades upplevelser skall tillmätas minst lika stor betydelse som vapnet vid gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Som rättsläget är nu, är rånarna de överlägsna vinnarna och de som utsätts för dessa brutala rånangrepp är de givna förlorarna; jag anser därför att gällande rätt inte kan anses vara tillräckligt effektiv och brottsbekämpande.

6 SAMMANFATTNING

Syftet med den här uppsatsen är att dels fastställa gällande rätt för rån och grovt rån och dels i detalj studera hur domstolarna genomför den helhetsbedömning som, enligt förarbetena, skall göras för att gränsdragningen mellan rån och grovt rån skall bli så korrekt som möjligt. Dessutom är syftet att resonera kring huruvida gällande rätt speglar samhälls- och våldsutvecklingen och kan anses vara effektiv.

BrB 8:5 och 8:6 är de bestämmelser som reglerar rånbroten och de har inte ändrats mycket sedan 1962, då brottsbalken infördes. Den största förändringen var då råntvånget i BrB 8:5 utökades till att även innefatta ”hot som för den hotade framstår som trängande fara”. Lagändringen innebar att större fokus lades på den rånades upplevelser av rånsituationen, oavsett om det är utrett att vapnet varit laddat, oladdat, äkta eller oäkta, men så som praxis på området ser ut idag, har domstolarna inte varit särskilt villiga att tillmäta denna typ av rånhot någon vikt när det gäller gränsdragningen mellan rån och grovt rån. Domstolarna hänvisar regelmässigt till den återhållsamma praxis som etablerades i och med NJA 1972 s 323 och som sedan dess varit vägledande i många rånfall, i synnerhet i de fall där det inte är utrett om skarpladdat vapen använts. I dessa fall drar domstolarna gärna motsatsslut från ovannämnda rättsfall och ofta utan vidare bedömning av övriga relevanta omständigheter. Domstolarna hänvisar till att de hindras av legalitetsprincipen att ta hänsyn till andra omständigheter än de som uttryckligen räknas upp i lagtexten i BrB 8:6 st 2. Uppräkningen är dock inte bindande eller uttömmande, vilket ger domstolarna ett utrymme att väga in andra omständigheter i bedömningen, såsom den rånades upplevelser. HD har själv medgivit detta och att det finns rimliga skäl att låta bankrån där skarpladdade vapen ej använts, bedömas som grova. Samtidigt anser HD att det är lagstiftarens ansvar att ändra brottsrubriceringen, eftersom rån är en allvarlig och kraftigt ökande brottstyp.

Ett flertal motioner har lämnats in till JuU avseende att alla väpnade rån skall betraktas som grova samt att rån med vapenattrapper skall bedömas på samma sätt som rån med äkta vapen. JuU har dock avstyrkt bifall varje gång med motiveringen att det inte finns någon anledning att föra in vapen i regleringen som en försvårande omständighet, eftersom domstolarna skall göra en helhetsbedömning, varav vapnet är *en* betydande omständighet av flera. JuU menar att domstolarna har ett spelrum att ta hänsyn till den här typen av ”overkliga” vapenhot i och med att uppräknningen inte är uttömmande. I och med JuU:s

uttalandena är frågan fast i ett slags moment 22; varken rättstillämparna eller lagstiftaren vill ta ansvar för brottsrubriceringen vid sådana typer av rån. Personligen anser jag att det måste kunna antas att det ligger på domstolarna att ändra sin rättstillämpning så att den överensstämmer med vad som sägs i förarbetena. De bör göra mer allsidiga bedömningar och tillmäta rånoffrets upplevelser större betydelse i bedömningen. Det kan inte vara rimligt att vapnet skall få en sådan framträdande roll, i synnerhet när åklagaren måste bevisa om det varit laddat eller ej, för att det skall leda till grovt rån. I många fall är det näst intill omöjligt att bevisa detta och då förlitar sig domstolarna till vad gärningsmännen yttrat i saken och dömer därför för rån. Kvar står den rånade personen, lika skärrad och psykiskt skakad oavsett om vapnet varit laddat, oladdat, äkta eller oäkta.

En tanke som skulle kunna hjälpa domstolarna på traven att leda rättstillämpningen i en skärpande riktning och ändå tillgodose legalitetsprincipen, är att införa ytterligare en försvårande omständighet innefattande den rånades upplevelser i de fall då det vapnet varit oladdat eller oäkta samt då vapenfrågan inte kunnat utredas. Hur denna passus skulle formuleras kan dock diskuteras; ett förslag är att använda den formulering som används i BrB 8:5. Egentligen skall domstolarna redan idag ta hänsyn till denna typ av rånhot, men eftersom detta inte görs i tillräcklig utsträckning, föreslår jag således denna ändring. Förhoppningsvis kan fokuseringen på vapnet istället orienteras till rånoffret på ett positivt sätt. Det är rimligt och mer förenligt med den allmänna rättsuppfattningen att tillmäta den rånades upplevelser större betydelse än gärningsmannens högst otillförlitliga uppgifter om vapnet varit laddat eller ej.

Sammanfattningsvis anser jag att lagtexten i grund och botten är tillräckligt effektiv och att den stora stoppklossen ligger hos domstolarna och i hur de tillämpar lagen och slaviskt följer rättsfall som inte kan sägas spegla dagens samhälls- och våldsutveckling. Istället för att automatiskt dra slentrianmässiga motsatsslut från NJA 1972 s 323, är det mer rimligt att domstolarna, i synnerhet HD, hänvisar till de rättsfall som istället fäster större vikt vid den rånades upplevelser när det handlar om väpnade rån med oladdat eller oäkta vapen. Det är således hög tid att domstolarna börjar göra helhetsbedömningar i enlighet med förarbetena och att den straffrättsliga synen på den grova rånbrottligheten ändras i skärpande riktning och i samma takt som brottligheten trappas upp och blir grövre.

KÄLLFÖRTECKNING

Offentligt tryck

1993/94:JuU19 (motion Ju 611), *Brott med vapen*

1995/96:JuU14 (motion Ju 622), *Brottslighet med vapen m.m.*

1996/97:JuU7 (motion Ju 701), *Brottslighet med vapen m.m.*

Motion Ju712

NJA II 1942

NJA II 1962

NJA II 1975

SOU 1996:50 - *Förbud mot vapen på allmän plats m.m.*

SOU 1998:40 - *Brottsoffer, vad har gjorts? Vad bör göras?*

Ahlberg, J. *Rån*, kapitel 9 i rapportserien *Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 1998.

Andersson, T. *Rån*, kapitel 10 i rapportserien *Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2001.

BRÅ-PM 1992:3. *Våld i butik, post och bank*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 1992.

BRÅ-Rapport 2002:16. *Butiksrån*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2002.

Statistiskt material, erhållet från Brottsförebyggande rådet, den 5 maj 2003.

Litteratur

Beckman, N., Holmberg, C., Hult, B., Löfmarck, M. & Strahl, I. *Kommentar till Brottsbalken I*, 5:e uppl, Norstedts Blå bibliotek, Stockholm, 1990.

Dahlström, M., Krantz, C., Nilsson, I. & Westerlund, G. *Brott och påföljder: en lärobok i straffrätt om brottsbalken*, Bruun, Stockholm, 2001.

Holmqvist, L., Leijonhufvud, M., Träskman, P.O. & Wennberg, S., *Brottsbalken – en kommentar*, del 1, Studentutgåva 2, Norstedts Juridik AB, Göteborg, 2000.

Höglund, O., *Sveriges Rikes lag*, 121:a uppl, Norstedts Juridik, Stockholm, 2000.

Jareborg, N. *Brotten*, andra häftet, förmögenhetsbrotten, P.A Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1990.

Artiklar

Notis om pågående projekt hos BRÅ. *Bank- och värdetransportrån*, publicerad på <<http://www.bra.se/extra/project/?id=144>>, besökt den 27 april 2003.

Eriksson, S. *En butik av hundra rånas*, Apropå 4/2002, publicerad på <http://www.bra.se/extra/apropa/?button_read_old_article.399.=1>, besökt den 28 april 2003.

Eikeland, K. *17 ouppklarade rån på två år*, publicerad i GP den 19 februari 2003.

Ekstedt, O. *Journalismen och rätten*, Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet, årgång 9, 1997-98, s 999-1001.

Leijonhufvud, M. *Svensk rättspraxis: straffrätt 1991-1994*, SvJT 1996, s 10-12.

Olsson, B. & Wettre, K. *De vill ha en tryggare tillvaro*, publicerad i GP den 7 februari 2001.

Thornstedt, H. *Domaren och straffbudet*, SvJT 1959, s 1-14.

Thornstedt, H. *Några ord om rån*, SvJT 1968, s 329-332.

Victor, D. *Gärning och individ inför domarskranket*, SvJT 1980, s 175-205.

Rättsfall

RH 1986:165

RH 1987:146

RH 1989:28 I

RH 1989:28 II

RH 1993:23

RH 1993:147

RH 1994:139

RH 1999:116

NJA 1956 C 187

NJA 1967 s 63

NJA 1972 s 323

NJA 1981 s 967

NJA 1988 s 321

NJA 1989 s 829

NJA 1992 s 26

NJA 1992 s 357

NJA 1994 s 732

NJA 1997 s 507

NJA 1999 s 25

Mål nr B 158-00, B 180-00 - Kisarånet

NJA 2002 s 270

Tabell I Antal polisanmälda rånbrott åren 1994, 2001 och 2002

Rånkategori År	1994	2001	2002
Personrån och övriga rån	4403	7420	7732
Butiksrån	468	739	805
Taxirån	63	94	126
Rån mot handikappade	143	89	99
Bankrån	136	63	91
Värdetransportrån	38	72	63
Postrån	80	61	54

Källa: Material erhållet från Brottsförebyggande rådet, den 5 maj 2003

Tabell II Användning av skjutvapen i procent vid olika rånkategorier åren 1994, 2001 och 2002

Rånkategori År	1994	2001	2002
Personrån och övriga rån	9 %	8 %	8 %
Butiksrån	38 %	42 %	44 %
Taxirån	24 %	12 %	28 %
Rån mot handikappade	7 %	3 %	6 %
Bankrån	73 %	68 %	60 %
Värdetransportrån	58 %	76 %	76 %
Postrån	61 %	77 %	74 %

Källa: Material erhållet från Brottsförebyggande rådet, den 5 maj 2003